Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 21 (12711) 1985 чылдың январь 25, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ДООЗУКЧУ ЧЫЛЫНДА

Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтуң машина-трактор мастерскаязында техника септелгези бо хүннерде хайнышкынныг. Ында механизатор бүрүзү септээр техника чанында чай чок ажылдаан турар. Бедик шынарлыг септелге дээш чарыштың тиилекчилериниң бирээзи хөй чылдарда ажылдаан хоочун токарь Авык Чагар-оол болуп, аныяк механизаторларга ажылгыр үлегер-чижээн көргүзүп келген. Бо ажылчын ээриилдерни болгаш өске-даа чугула кезектерни станогунга эки шынарлыг кылдыр белеткээш, септекчилерге саадалга чокка берип турар.

Аныяк ажылчын Василий Чойдан, Геннадий Самбуу он ажыг тракторларны эки шынарлыг септээринге шалыпчы үлүүн кииргеннер. Геннадий Самбуу ам «СКД-6» деп комбайнны септеп дооскан. Техника септелгезиниң идепкейлиг киржикчилериниң аттарын оон ыңай-даа уламчылап болур.

ЧУРУКТАРДА: совхозта мурнакчы токарь Авык Чагар-оол, техника кезектериниң дуржулгалыг эдикчизи Долгар Серен.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

СӨЗҮН ЭЭЛЭЭР

СЭКП-ниң XXVII съездизин, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыры-биле бедиткен социалистиг хүлээлгелерни Таңды районнуң хереглекчилер ниитилелиниң ажыл-ишчилери алган.

Улуг Тиилелгениң юбилейинге алдар кылдыр шалыпчы ажылдааш, бо чылдың баштайгы дөрт айларының планын апрель 29-та күүсеткеш, камнап алган материалдары, чиг эди-биле бир хүн ажылдааш, ооң акшазын Тайбың фондузунче шилчидерин шиитпирлээн. Ынчангаш сөглээн сөстү ажыл-херекке күүседири-биле социалистиг чарышты партия, профэвилел организациялары, райпо баштаар чери дээштиг организастаан, оон түңнелин он беш хонгаш үндүрүп турар.

Январьның бирги чартыында планныг онаалдаларын коммунистер раймагта А. Н. Лысенко, автомагазин садыгжызы М. С. Лаптухов, Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязында С. Н. Федорова күүсеткеш, өөрүн мурнай берген.

Коллектив бараан саарылгазының чыл планын декабрь 30-де күүсеткеш, пландан ажыр 160 муң рубльдиң бараанның садарын хүлээнген, ону күүседириниң бүгү аргалары оларда бар.

Т. ХЕРТЕК.

Таңды район.

БАШТАЙГЫ ЧЭЭРБИ ХОНУКТА

Он бирги беш чылдың доозукчу чылының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң коллективи шалыпчы ажылдап турар. Январьның баштайгы ийи он хонуунуң социалистиг чарыжының түңнелин үндүрген. Дагжылар чеден ажыг муң тонна хөмүр-дашты хереглекчилерге берген, ол бердинген онаалдадан ийи муң тонна ажып турар.

Күш-ажылчы маргылдаага эки көргүзүглерни күчүлүг «БелАЗ»-тарның чолаачылары Николай Кудачин, Георгий Мякишев, экскаватор-машинистери Валерий Гончаров, Анатолий Нехорошков чедип алган.

Тываның дагжылары беш чылдың эгезинден бээр 3 миллион 700 муң тонна хөмүр-дашты каскан, хереглекчилерге пландан ажыр 350 муң тонна олаар чүүлдү берген. Бо чылын олар 40 муң тонна хөмүр-дашты даалгадан ажыр бээр хүлээлгени алган.

Ч. МӨҢГЕ.

ЧАҢГЫС ЭП-СЕТКИЛ-БИЛЕ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжынга соңгулдалар талазы-биле округтарның соңгулда комиссияларында

«Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлузунуң 39 чүүлүнге үндезилээш, 1985 чылдың январь 21—23 хүннерде округтарның соңгулда комиссиялары Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга кандидаттарны бүрүткээн:

Григорий Чоодуевич **Ширшин**, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары — Бии-Хем районда Туранның Төп № 90 соңгулда округундан;

Чимит-Доржу Байырович **Ондар**, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы — Таңды районда Хову-Аксының Мурнуу талакы № 104 соңгулда округундан;

Дизенмаа Чорбаевна **Хуна**, «Россия» совхозтуң бызаа ажаакчызы — Таңды районда Владимировка № 97 соңгулда округундан;

Петр Иванович **Кравченко**, СЭКП Тыва обкомунуң ийиги секретары — Таңды районда Дүрген № 98 соңгулда округундан;

Екатерина Васильевна **Романенко**, «Тыва кобальт» комбинаттың гидрометаллургия цехиниң аппаратчыгы — Таңды районда Хову-Аксының Соңгу талакы № 103 соңгулда округундан;

Юрий Лудужапович **Аранчын**, Тываның дылдың, литератураның болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң директору — Таңды районда Кочетов № 99 соңгулда округундан;

Зоя Михайловна **Чашухина**, Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязының парлакчызы — Кызыл хоорайда Ленин №9 соңгулда округундан;

Виктор Михайлович **Еремеев**, Тыва АССР-ниң чуртталга-коммунал ажыл-агый министри — Кызыл хоорайда Степной № 3 соңгулда округундан;

Вальдемар Петрович **Суров**, Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң политкилдизиниң начальниги — Кызыл хоорайда Пролетар № 8 соңгулда округундан;

Анна Алексеевна **Дворяк**, Кызылдың аъш-чем барааннарының садыының № 34 магазининиң улуг садыгжызы — Кызыл хоорайда Чүлдүм № 15 соңгулда округундан;

Дозур-оол Лайзапович **Тинмей**, СЭКП Тыва обкомунуң чиик үлетпүр, чоннуң хереглел барааннары болгаш садыг килдизиниң эргелекчизи —Кызыл хоорайда Совхозный № 10 соңгулда округундан;

Николай Васильевич **Сизых**, Тыва АССР-ниң кадык камгалал министри — Кызыл хоорайда Октябрь № 11 соңгулда округундан;

Любовь Михайловна **Петрусева**, «Тудуг кезектери» комбинаттың бетон хоюдар белдириниң мотористер бригадазының бригадири—Кызыл хоорайда Заречный № 27 соңгулда округундан;

Карбэй-оол Хертекович **Шавыраа**, Тыва АССР-ниң садыг министри — Кызыл хоорайда Кызыл № 17 соңгулда округундан;

Виктор Александрович **Верещагин**, республика эмнелгезиниң травматология салбырының эргелекчизи — Кызыл хоорайда Топографический № 18 соңгулда округундан;

Клавдия Ивановна **Ярославцева**, № 15 ортумак школаның математика башкызы —Кызыл хоорайда Чехов № 16 соңгулда округундан;

Валентин Андреевич **Парунин**, автомобиль транспортунуң «Тыва автотранс» девискээр каттыжыышкынының начальниги — Кызыл хоорайда Саян № 29 соңгулда округундан;

Василий Тараевич **Дүдүпей**, «Бурунгаар» совхозта хову бригадазының бригадири—Каа-Хем районда Бүрен-Хем № 71 соңгулда округундан;

Михаил Евграфович **Абрамов**, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы — Каа-Хем районда Сарыг-Септиң Барыын талакы № 70 соңгулда округундан;

Николай Павлович **Фёдоров**, СЭКП Тыва обкомунуң чанында парткомиссия даргазы — Каа-Хем районда Сарыг-Септиң Чөөн талакы № 69 соңгулда округундан;

Анастасия Игнатьевна **Артемова**, СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң саанчызы— Каа-Хем районда Ильинка № 72 соңгулда округундан;

Виктор Абрамович **Бакулин**, СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары — Каа-Хем районда Бүрен-Аксы № 74 соңгулда округундан;

Наталья Бичиковна **Толгар-оол**, «Енисей» совхозтуң саанчызы — Каа-Хем районда Кундустуг № 73 соңгулда округундан;

Григорий Адольфович **Заркевич**, СЭКП Тыва обкомунуң көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чем үлетпүр килдизиниң эргелекчизи — Кызыл районда Сукпак № 79 соңгулда округундан;

Сара Ховалыговна **Арандол**, «Көк-Тей» совхозтуң саанчызы — Кызыл районда Каа-Хемниң Соңгу талакы № 75 соңгулда округундан;

Валентина Абрамовна **Долганина**, Кызылдың куш фабриказының куш ажаакчызы — Кызыл районда Каа-Хемниң Мурнуу талакы № 76 соңгулда округундан;

Владимир Докур-оолович **Серен**, «Х Улуг хурал» совхозтуң механизатору — Кызыл районда Баян-Көл № 77 соңгулда округундан;

Владимир Иванович **Салчак**, «Тиилелге» совхозтуң механизатору—Кызыл районда Кур-Чер № 80 соңгулда округундан;

Юрий Сергеевич **Катков**, Тыва респотребсоюзтуң баштаар чериниң даргазы — Кызыл районда Шамбалыг № 81 соңгулда округундан;

Сергей Николаевич **Тесленко**, «Кызыл тараачын» совхозтуң механизатору — Бии-Хем районда Туранның Соңгу талакы № 89 соңгулда округундан;

Мария Фёдоровна **Касимова**, «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң хаван ажаакчызы — Таңды районда Балгазын № 96 соңгулда округундан:

Ирина Доржовна **Шокар**, «О Шынаа» совхозтуң хойжузу — Тес-Хем районда О. Шынаа № 108 соңгулда округундан;

Кара-оол Андреевич **Маспык-оол**, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы — Улуг-Хем районда Шагаан-Арыгның Барыын талакы № 116 соңгулда округундан:

Руслана Кызыл-ооловна **Монгуш**, чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң дааранықчызы — Өвүр районда Хандагайты № 85 соңгулда округундан:

Шангыр Пичи-оолович **Куулар**, профэвилелдерниң Тыва область чөвүлелиниң даргазы— Улуг-Хем районда Чаа Чаа-Хөл № 121 соңгулда округундан:

Михаил Делгер-оолович **Ондар**, «Тыва автотранс» каттыжыышкынның Чадаанада автобүдүрүлгезиниң чолаачызы — Чөөн-Хемчикте Чадааның Соңгу талакы № 54 соңгулда округундан:

Чылбаа Хелеевич **Ооржак**, СЭКП Өвүр райкомунуң бирги секретары — Өвүр районда Саглы № 87 соңгулда округундан;

Кыым-оол Иргитович **Херел-оол**, «Кара-Хөл» совхозтуң инек кадарчызы — Бай-Тайга районда Кара-Хөл № 34 соңгулда округундан;

Бичии-кыс Карын-ооловна **Ооржак**, «Бай-Тал» совхозтуң хойжузу — Бай-Тайга районда Бай-Тал № 33 соңгулда округундан;

Николай Алексеевич **Сухорослов**, Туранда райсельхозтехника каттыжыышкынының чолаачызы — Бии-Хем районда Туранның Мурнуу талакы № 91 соңгулда округундан;

Күнзеңмаа Намбар-ооловна **Монгуш**, «Коммунизмче орук» совхозтуң хойжузу —Өвүр районда Солчур № 88 соңгулда округундан.

Кыштаглаашкын—хүннүң айтырыы

ЭЭЛЭЭР УЖУРЛУГ ТУРУЖУ

«Совет Тыва» совхозтуң шээр малы он чеди кыштагда үлей хуваттынган, он коданда — төрүүр хой. Бо хүннерде чаш мал ажаап алыышкыны түлүүнче кирген. Январьның 22-ге чедир 1005 хой оолдаан. Тус-тус кыштаглар аайы-биле алырга, Олег Монгуштуң кадарган хоюнуң 186-жи оолдапкан, Өткек-оол Монгуштуң — 178, Самбуу Кара-оолдуң — 177, Акаа Севээнниң кодазында 165 хой төрээн.

Төрүүр хойларлыг малчыннар чаңгыс-даа мал бажын чидирипгге таварыштырбас дээш кызымак ажылдап турар. Ыңгыңда партком, профэвилел болгаш комсомол комитеттери мурнакчыларның дуржулгазын нептередиринче, аныяк сакманчыларның мергежилин бедидеринче кол кичээнгейни углап келген. Мурнакчы, күш-ажылының бүдүрүкчүлүү бедик хойжуларга аныяк хойжуларны, сакманчыларны б ы ж ы г л а а н. Чижээ, хоочун хойжу Өткек-оол болгаш Соңгулда Монгуштарның сакманчыларының бирээзи аныяк комсомолчу Бежендей Монгуш. Ол шеригден чоокта халашкап, төрээн черинге келгеш, ада-иезинге дузалажып, малчын кыштагда ажылдап турары бо. Моон мурнунда-даа үеде комсомолдуң хөй-нити даалгаларынга идепкейлиин, күш-ажылга тура-соруктуун ол көргүзүп четтигипкен, комсомол обкомунуң кежигүнүнге база соңгуттурган.

Күш-ажылчы намдарын эгелеп чоруур аныяк кижиге кол чүве болза, хоочуннарның күш-ажылчы болгаш амыдыралчы дуржулгазынга даянып, бүдүрүлгениң эң чугула участоктарынга ажылдаары, бергелерни ажып эртип турганы, күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип алыры.

— Бо комсомолчу шынап-ла болунун ээлээр ужурлуг туружунда кижи. Биске, мал ажылынга, аныяк оолдар, кыстар хөйү-биле херек. Ынчангаш оларны эң дуржулгалыгларга быжыглап турар бис — деп, партком секретары С. О. Пельчир-оол биске чугаалады.

— Сакманчы оолдуң ажаап турар хураганнары онча-менди доругуп турар — деп, секретарьга совхозтуң статистиги И. Б. Ондар улашты.—Эрткен чылын Өткек-оол биле Соңгулда Монгуштар чүс башка онаалтыр 92 хураганны өстүрүп алган. Кыштагда хураган ажаап өстүреринге эң дуржулгалыг сакманчы —Соңгулда Монгуш. Ыңгыя бо аалдың бир онзагай талазы бар. Хой турар кажаазының өдээ кайы-даа үеде курғаг, мал турар чери сериин болур. Бир кайгаан чүвем болза, хой кажаа иштинче кирип турда, Соңгулда Монгуш оларга «дирижёр» болу бээр. Баш бүрүзү ооң «айтыышкыны-биле» болунуң турар ужурлуг өрээлдеринче, булуңнарынче кирер, сактырга, хойжунуң чугаазын билир-даа ышкаш. Шээр малын ол хире кылдыр өөредип алган.

— Барык кодак бүрүзүнде дуржулгалыг хойжулар, сакманчылар бар. Оларның эргамергежилин шиңгээдип алыры база-ла камналганың чугула айтырыы — деп, Саян Ожигановин түңнеп чугаалады.

Январь төнүп, февраль чоокшулап-даа орза, кыштаглаашкын ам-даа чүм хевээр. Совхозтуң девискээринде хар улуг дүшкен, соок ам-даа күштелир. Мал-маганның деңгели моон мурнунда айларда турганы дег эвес деп чүве билдингир. Күжениишкиниг күш-ажыл, мал кыштаглаашкынын хынамчалыг ажып эртери — хүннүң чугула айтырыы. Ажыл-агыйда хой, өшкүнүң саны 8114 баш. Ооң иштинде төрүүр хой — 4405, оларның 3400-зү ам оолдаар. Шылгалда — ам-даа мурнунда.

А. ОКСУР.

МУРНАКЧЫЛАРГА ТУКТАРНЫ ТЫВЫСКАН

Кызыл район 1984 чылда мал болгаш чер ажылын хөгжүдер, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин база күрүнеге садарын көвүдедир талазы-биле районнар аразының социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришкеш, тиилекчи болуп, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң шилчиир ийи Кызыл тугун чаалап алган.

Дүүн партия райкомунуң хуралдаар залынга байырлыг хуралга районнуң ажыл-агыйларының, бүдүрүлге коллективтериниң төлээлекчилери, мурнакчылар чыглып келген.

Хуралды СЭКП райкомунуң бирги секретары В. С. Очур-оол ажыткаш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **В. Е. Серяковка** сөс берген. Он бирги беш чылдың дөрткү чылында республиканың күш-ажылчы түңнелдеринге ол доктаап, аңаа Кызыл районнуң ажыл-ишчилериниң киирген үлүү эвээш эвес дээрзин демдеглээн. СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң мурнундан районнуң ажыл-ишчилеринге күш-ажылчы тиилелгези дээш ол байыр чедиргеш, районнуң төлээлекчилеринге шилчиир Кызыл туктарны байырлыг байдалга тывыскан.

Район он бирги беш чылдың дөрткү чылында күрүнеге көдээ ажыл-агый продукцияларын садарының планнарын ажыр күүсеткен: пландан ажыр 306,3 тонна эътти күрүнеге саткан, сүт дужаар планын 108,6 хуу, дүкту — 100,9 хуу, чуурга садарынын 105,3 хуу күүсеткен.

Эрткен чылын районнуң күш-ажылчы коллективтериниң аразынга социалистиг чарышка куштуң баш санын өстүрери-биле черлелештир продукция бүдүрерин өстүрериниң болгаш күрүнеге садарының планнарын ажыр күүсеткен Кызылдың куш фабриказы бирги черни ээлээн.

Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының аразынга болган социалистиг чарыштың тиилекчилери болуп, чемпион ленталар, хүндүлел бижиктер болгаш өртектиг белектер-биле шаңнатканнарның аразында «Тере-Хөл» совхозтуң хойжу бригадазының бригадири Э. Ш. Сат, «Тиилелге» совхозтуң сүт-бараан фермазының эргелекчизи В. М. Ликчар, «Кара-Хаак» совхозта ногаа ажаакчызы А. И. Немцова, куш фабриказында куш ажаакчызы В. А. Долганина, «Х Улуг хурал» совхозтуң малчыны А. Б. Содунам, «Көк-Тей» совхозта саанчы С. Х. Арандол болгаш оон-даа өскелер бар.

Бедик шаңналга харыы кылдыр он бирги беш чылдың доозукчу чылында бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын Кызылдың куш фабриказының ажылчыны В. А. Долганина, «Сукпак» совхозтуң директору Т. С. Ли, «Көк-Тей» совхозтуң механизатору П. Ф. Иванов болгаш «Тиилелге» совхозта партком секретары П. О. Хертек боттарының саналынга районнуң ажыл-ишчилериниң мурнундан хүлээнгеннер.

* * *

1984 чылда транспорт болгаш харылзаа бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарышка Тываның авиабүдүрүлге коллективи тиилекчи болуп, СЭКП обкомунуң Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Шилчиир Кызыл тукту авиабүдүрүлгениң коллективинге тыпсырының байырлыг ёзулалы дүүн болган. Тукту партия обкомунуң бюро кежигүнү, СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары **Б. П. Свинцов** тывыскан. Коллектив кежигүннери боттарының ажыл-ижин бедии-биле үнелээнинге өөрүп четтиргенин илереткен болгаш улай эрткен партия-ажыл-агый активиниң хуралынга бо чылдың сорулгаларын тодарадып, улам күжениишкиниг ажылдаарын, чылдың база ниитизи-биле беш чылдың планныг даалгаларын ажыр күүседири-биле бүгү курлавырларны ажыглаарын хүлээнген.

* * *

1984 чылда чер ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир талазы-биле районнарның аразында социалистиг чарышка тиилекчилерниң санынга киргеш, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан Таңды районнуң ажыл-ишчилеринге ук шаңналды республиканың Улусчу контроль комитединиң даргазы **М. К. Шыырап** тывыскан.

* * *

Үлетпүр, тудуг, транспорт, харылзаа, садыг, чоннуң коммунал ажыл-агый, хандырылга коллективтериниң социалистиг чарыжынга 1984 чылдың түңнели-биле тиилекчилерниң бирээзи Кызыл районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективинге СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун партия обкомунуң килдис эргелекчизи **Д. Л. Тинмей** тывыскан.

* * *

Мал продуктуларының кол хевирлерин күрүнеге садар, малдың баш санын өстүрер талазы-биле күрүне планын болгаш социалистиг хүлээлгезин Өвүр районнуң ажыл-ишчилери 1984 чылдың түңнели-биле чедиишкиниг күүсеткеш, районнарның совхозтар, бригадалар болгаш фермалар коллективтериниң социалистиг чарыжынга тиилекчи болуп, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Шаңналды тыпсырынга тураскаадып, Хандагайтыга болган байырлыг хуралга СЭКП обкомунуң көдээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи **Г. А. Заркевич** республиканың районнарының, совхозтарының аразында социалистиг чарыш дугайында чугаалааш, аңаа эки көргүзүглерни чедип ап, тиилекчи болганы дээш ажыл-ишчилерге байыр чедирбишаан, шилчиир Кызыл тукту районнуң мал ажылының мурнакчыларынга тывыскан.

* * *

СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң мал болгаш чер ажылынга чедиишкиннери дээш шилчиир Кызыл туктарын «Найырал» совхозка профоблчөвүлелдиң секретары **С. Д. Киров** тывыскан.

ЧУРУКТА: шилчиир Кызыл тукту Кызыл районга тыпсып турган үези.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ДЕЛЕГЕЙНИ ДАЙЫНДАН КАМГАЛААР

Бөмбүрзектиң улустарының ядролуг дайынны болдурбас дээш демиселинге совет кижилерниң шимчээшкининиң салыышкыны хемчээттинмес улуг. Т а й б ы ң талалакчыларының январь 23-те Москвага болган Бүгү-эвилел конференциязы амгы үениң байдалдарында ол шимчээшкинни улам-на калбартырының эң чугула айтырыгларынга тураскааттынган.

Конференцияның киржикчилеринге эш К. У. Черненконуң чедирген байырын чыылганнар дииңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкынны-биле уткээн. Ону СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарёв номчаан.

Тайбың камгалалының Совет комитединиң даргазы Ю. А. Жуков отчёт илеткелинде эш К. У. Черненкога изиг байыр чедирген дээш, бистер, конференцияның делегаттары, чүректиң ханызындан өөрүп четтирдивис — деп чугаалаан.

Бистиң моон мурнунда конференциявыстың соонда эрткен беш чыл — дайынның күштери биле тайбың күштериниң аразында эң чидиг демиселдиң үези болган. Эрткен беш чылда совет кижилерниң тайбыңны камгалаар дээш демиселиниң чыл демдеглелинде чайынналчак чаа-чаа арыннар киир бижиттинген. Илеткелчи ол шимчээшкинниң ССРЭ-де ёзулуг-ла бүгү улусчу байдалын илередип турар сан-чурагайларны чижекке көргүскен.

Сөөлгү чылдарда бистиң чуртувуска даштыкының, хамыктың мурнунда Барыын чүктүң дайынга удур шимчээшкиннериниң төлээлекчилери-биле кады чоруткан дайынга удур хемчеглерниң онза чугулазын ол демдеглээн.

Келир айларда болгаш чылдарда-даа бистер моон-даа улуг ажыл-херектерни боттандырып чорудар ужурлуг бис — деп, оратор чугаалаан. Фашизмни ашкан бистиң улуг Тиилелгевистиң 40 чылын калбаа-биле, төлептиг демдеглээр дээш бүгү чүүлдерни кылыр бис. Бо чылдың чайынында Москвага аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалы болур. 1986 чылды КНО тайбының делегей чылы кылдыр чарлаан.

Бистерниң шуптувуска болганы бүгү делешилгелиг кижи төрелгетенниң шуптузунга онза улуг ужур-дузалыг болуушкун бистиң улустуң амыдыралынга болур деп турар. Бистиң партиявыс бодунуң XXVII съездизинге белеткенип турар.

Полтава областан келген саанчы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. В. Синволап, Ленинград чурттуг ажылчын, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Е. Н. Моряков, дайын хоочуну, Ульяновск областа школа директору, Совет Эвилелиниң Маадыры Н. Н. Вербин болгаш өске-даа делегаттар чүве чугаалааш, СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң даштыкы политиказын изии-биле деткип турарын илереткеннер.

Индирде — Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң президентизи Р. Чандра. Бо чылын гитлержи фашизмни автыкан Тиилелгениң 40 чыл оюн демдеглээр — деп, ол чугаалаан. Совет Эвилели, ооң Чеп-сектиг Күштери, улузу ол Тиилелгени чүгле боттарының эргелер-ажыктары дээш эвес, харын бөмбүрзектиң бүгү кижилериниң аас-кежии дээш чедип алган. Улуг болгаш кайгамчык чурт —Совет Эвилели тайбыңның чөленгиижи боол турар.

Конференция тайбың камгалалының Совет комитединиң дугайында дүрүмнү бадылаан.

Конференцияга КНО-нуң чиңгине секретарының чоруткан чагаазын номчаан.

Конференцияның киржикчилери резолюцияны чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Делегаттар СЭКП Төп Комитединге, эш К. У. Черненкога байырлыг чагааны сорук кириишкинниг хүлээп алганнар.

Конференцияга тайбың камгалалының Совет комитединиң чаа составын соңгаан.

Тайбың камгалалының Совет комитединиң пленуму болган. Ооң даргазынга Ю. А. Жуков катап соңгуткан.

(СЭТА).

Комсомолга партийжи удуртулга

АНЫЯКТАР—ДАЯНЫР КҮЖҮВҮС

СЭКП ТК-ның «Комсомолга партийжи удуртулганы улам ынай экижидер болгаш аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге ооң ролюн бедидер дугайында» доктаалын болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң партияның аныяктар-биле ажылының айтырыгларынга хамаарыштыр чугааларында айтышкыннарның удуртулга болдургаш, «Кызыл тараачын» совхозта партком, комсомол эге организацияларынга ажыл-ишчи, идепкейлиг байдалды тургузарын кичээнгейге алган.

Парткомнуң, эге организацияларның секретарьларындан болгаш бюро кежигүннеринден эгелээш, аныяк коммунистерниң хөй кезии комсомолчулар болгаш аныяктар ортузунга чорудар ажыл талазы-биле партийжи даалгаларлыг. Совхозта комсомол комитединиң кежигүннери база тус-тус хүлээнген участоктарлыг. Партбюролар кежигүннериниң бирээзи-ле аныяктар-биле ажылды харылаар. Парткомда бо чугула участокту ооң секретары боду харылаар. Ниитизи-биле он коммунист аныяктар-биле ажыл чорудар партийжи даалгаларлыг.

Партийжи даалгаларын ак сеткилдиг күүседип чоруур коммунистер бистиң совхозта эвээш эвес. Чижээ, Билелигде школа башкызы, партия организациязының секретары К. Б. Багыт-оол аныяктарны билиг-биле чепсеглээринге идепкейлиг хоочун пропагандист. Комсомолдуң политбөлгүмүнге ол он ажыг чыл пропагандистеп келген. Ол ышкаш В. П. Байыр, Х. П. Санчат болгаш өске-даа коммунистер боттарының дуржулгазын, билиин аныяктарны кижизидеринге баралгадып чоруурлар. Аныяк коммунист Л. Х. Самдаң Туран СБФ-зинге моон мурнунда бызаа ажаакчызынга ажылдап тура, чыл бүрүде бедик көргүзүглерни чедип албышаан, хөй-ниити ажылынга идепкейлиин көргүскен. Ынчангаш парткомнуң сүмези-биле ону Туран СБФ-зинде комсомол эге организациязының секретарынга соңгаан болгаш инек саар бөлүкте комсомолчу-аныяктар бригадазының бригадири. Лариса ВЛКСМ ТК-ның хүндүлүг демдээ-биле шаңнаткан, бодунга негелделиг, эш-өөрүнге үлегерлиг, эки ажылдаарынче оларны мобилизастап турар.

Кол сорулгавыс — чурттуң Аъш-чем программазын күүседир дээш демиселге комсомолчуларның, аныяктарның идепкейин көдүрер, сагылга-чурумнуг, харысалгалыг чорукка кижизидер дээш партия-комсомол хуралдарын кады эрттирерин практикалап келдивис. Эки түңнелдерни ол берип турар. Парткомнуң секретары кижи болганымда, мен бодум база партком кежигүннери комсомол хуралдарынга бо-ла олуржуп, аныяктарга арга-сүмевисти кадар бис. Комсомолчуларның иштинден эң экилерни СЭКП-ниң хүрээлеңинге кирип алырынга белеткеп, оларның-биле ажыл чорудары элээн идепкейжээн. Эрткен чылын партияның хүрээлеңинге хүлээп алганывыс он ийи кижиниң чедизи комсомолчу, а СЭКП кежигүнүнүн кандидадынга хүлээп алганывыс чеди кижиниң дөртү комсомолчу. Олар шупту бедик идегелге төлептиин көргүскеннер. Чамдызының аттары бо. Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергезиниң эдилекчизи механизатор С. Н. Тесленко, ВЛКСМ ТК-ның хүндүлүг демдээ-биле шаңнаткан саанчы В. Б. Ензак, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЛКСМ обкомунуң Хүндүлүг бижик-биле шаңнаткан бызаа ажаакчызы С. С. Комбу, саанчыларның район, республика болгаш зона конкурстарының тиилекчизи Н. Сат, эрткен күзүн дүжүт ажаалдазынга совхозтуң комбайнерлериниң иштинден үшкү черни ээлээн С. Г. Стремилов.

Туран СБФ-зинде партбюро (секретары Т. Е. Поносова) партияның хүрээлеңиниң өзүлдезин колдуунда комсомолду дамчыштыр чоруткан. Эрткен чылын дөрт кижини партия кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп алган. Оларның кандидат стажын канчаар эрттирип турарының дугайында отчёттарын хуралдарга дыңнап, партийжи даалгаларны берген. Чоокку үеде саанчы В. А. Карпенконуң отчёдун дыңнаарлар. Фермада аныяк коммунистерниң социалистиг чарышка башкарыкчы чоруу, идепкейи бедик. Ону үстүнде адааныавыс саанчылар В. Б. Ензак, Л. Х. Самдан, Н. Сат, бызаа ажаакчызы С. С. Комбу болгаш өскелерниң-даа дуржулгазы көргүскен.

Совхозта комсомол организациязының учёдунда ам 120 комсомолчу бар. Олар комсомолдуң 6 цех организациязынга каттышкан. Ажыл-агыйда оолдар болгаш кыстарның 80 ажыг хуузу материалдыг чаагай кежикти бүдүреринде шуут ажылдап турар. Комсомолдуң цех организацияларының үжүн аныяк коммунистер удуртуп турар. Олар шупту комсомолдуң кижизиттиргеннери.

Партком, совхозтуң дирекциязы, хөй-ниити организациялары аныяктарның күш-ажылчы кижизидилгезин онза чугулалап көрүп турар. Оолдар, кыстар ындыг чымыштыг, бирге үелерде боттарының организастыын, күш-ажылга кызымаккай шынарларын, сагылга-чурумнуун көргүзүп келгенинниң чижектери бисте хөй. Оларның иштинде чээрби аныяк комбайнер, оларның дузалакчылары эрткен чылын дүжүт ажаалдазының үезинде ховуларга хүнде 18—20 шак чедир ёзулуг гвардейжи ёзу-биле ажылдааннар. Ажаап алышкынының мурнакчыларындан: аныяк комбайнерлер С. В. Мучичко—1176, А. Н. Лапин—1025, С. Г. Стремилов—926, Б. Пахту—677, С. Н. Тесленко—552 тонна тарааны бастырганнар. Ажаап алышкын комплексизиниң бүгү коллективи оларга деңнежири-биле чарышка кирипкеннер. Мурнакчыларның кызымаккай күш-ажылының ачызында совхоз 6 муң гектар черниң га бүрүзүнден ортумаа-биле 18,4 центнер тарааны ажаап алган. Ынчангаш бистиң совхоз беш чылдың эрткен чылдарында күрүне мурнуга кол онаалдазын эрткен чылын бир-ле дугаар боттандырып, 2200 тонна тараа дужаар планын 2910 тоннага чедирген. Картофельдиң, силос культураларының база багай эвес дүжүдү алдынган. Ооң түңнелинде силос салырының планы күүсеттинип, сигенниң курлавырын тургузуп алган, ниитиниң малын четчир санныг чем-биле хандырар арганы ол берген.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле чамдык чединшкиннер чедип алдынган. Сүттү ооң мурнунда чылдың деңнелинден хөйнү эрткен чылын сайгарган. Бо бүгү ажылдарда совхозтуң комсомолчуларының болгаш аныяктарының киирип турар улуг көскү.

СЭКП ТК-ның үстүнде чугаалаанывыс доктаалынга болгаш эш К. У. Черненконуң айтышкыннарынга дүүштүр ажылывысты анализтеп көрбүшаан, комсомолга партийжи удуртулга талазы-биле ажылда четпестерниң барын база чугаалазы чогуур. Партком коммунистерге комсомолчулар болгаш аныяктар ортузунга ажыл чорудар даалганы бергеш, ол талазы-биле негелдени ам-даа кошкак тургускан. Ылаңгыя дагдынышкыя ажылы кошкак. Ынчангаш аныяктарны ажыл-ишке кижизидер, оларның эки эгелээшкиннерин деткиир, негелде-херээлделеринче сагыш салыр сорулгалыг бис. Аныяктарның ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузар. Ылаңгыя чуртталга бажыңнары-биле хандырылга—бистиң совхозта бир нарын айтырыг. Ол ышкаш аныяктарның шериг-патриоттуг, күш-дамыр кижизидилгезин, оолдарны Совет Армияның хүрээлеңинге албан эрттиреринге белеткээр талазы-биле ажылды ам-даа идепкейжидери бистен негеттинип турар.

Чер ажылының культуразын бедидери—совхозта эң-не чугула айтырыг. Боже комсомолчуларны болгаш аныяктарны мобилизастаар дээш ап чорудар хемчеглерни совхозтуң парткому комсомол комитеди-биле кады планнап көрүп турар. Күчүлүг техниканың ажыглалы кошкак, К-700, К-701 ышкаш күчүлүг тракторлар артык кезектер чогундан анаа турар чоруктар бар. Аныяктарны ниитиниң өнчүзүн хумагалыг көөрүнге, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга, хөй-ниитиниң корум-чурумун сагыырынга кижизидер талазы-биле ам-даа күженишкинниң үндүрер апаар бис.

Чүгле план күүселдезин аныяктарның күжүнге даянып хандырарын бодавайн, харын комсомол ажылынче, оолдар, кыстар ортузунче ханылап кирери, аныяк кижи бүрүзү бодунуң билиин, хып дээн күжүн, салым-чаяанныын ажыл-херекке көргүскен турарын чедип алыры—чугула сорулгавыс.

М. МОЛЛЕРОВ,
Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» совхозта партком секретары.

ХОЙДАН-НА ХУРАГАН ДЭЭШ

Ирина биле Ыдын-оол Монгуштар—Сүт-Хөл районнуң «Алдан-Маадыр» совхозунуң мурнакчы хойжулары. Он бирги беш чылдың эрткен дөрт чылдарында чүс хойга онааштыр тозандан чүс чедир хураганнарны камгалап ап, социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип келген. Бо хүннерде оларның коданында хөй оолдаашкыны үргүлчүлевишаан.

ЧУРУКТА: хойжу И. Х. Монгуш.

А. ДЫРТЫК-ООЛДУҢ фотозу.

МУРНУНДА—МУРНАКЧЫ

Бистиң совхозтуң девискээринде хар элээн кылын. Ынчалза-даа малчыннар ниитиниң малын кыштан хүр ажырар, ылаңгыя малдың чаш төлүн хорамча чок ажаап алыр дээш бир демниг ажылдап турарлар.

«Совет Тыва» совхозта төрүүр хойнуң саны дөрт муң ажыг. Оларның бир муңу бо хүннерге чедир төрүпкен, чаш төлү шупту менди болгаш эки доругуп турар. Эрткен чылын чүс хойга онааштыр 108 хураганы доруктурган мурнакчы малчын Олег Моңгуштуң коданында чүс бежен хой төрээн, оларның хураганнары онча доругуп турар. Салчак Мижит-оол, Самбуу Кара-оол, Лопаа Севээн оларның коданнарында база хой оолдаашкыны организастыг.

Төрүүр хойлуг кодан бүрүзү мал чеми, минералдыг немелделер болгаш чылыг суг-биле бүрүн хандыртынган. Сакманчылар четчир.

К. НАТПИИ-ООЛ.

СОРУК КИРГЕН МАЛЧЫННАР

Барыын-Хемчикте «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая хойжу бригадазының малчыннары эрткен чылдың кыштаглаашкынны доостуру билек, кыштагларын бо кышка септеп, белеткээш, Теве-Адар болгаш Час-Адырның серинн тайгаларынга малын одарладып семиртип алган. Ынчангаш олар 1984—85 чылдарның кыштаглаашкынынче организастыг кирген. Амгы үеде бригаданың девискээринде хар чуга, малдың күш-деңгели эки. Кыштаг бүрүзүнде мал чеми четчири-биле чедиртинген. Салбырның малчыннары кыштаглаашкынга, хой оолдаашкынынга белеткелди хынамчалыг чорудуп, сакманчылар-биле кодан бүрүзүн четчелээн, чаш малдың кажааларын ыяк септеп белеткээн.

Ажыл-агыйның бо хойжу бригадазында төрүүр 3500 баш хойнуң 2500-зү оолдапкан болгаш ол хире чаш хураган немешкен.

Салбырның хойжуларының аразында чылдан чылче чүс хойдан чүс ажыг хураганы менди камгалап ап, совхозтуң мал бажы өстүрериниң планын күүседиринге боттарының улуг-хуузун киирип чоруур дуржулгалыг мурнакчы кадарчылар эвээш эвес. Ындыгларга эрткен юбилейлиг чылда төрүүр чүс хойдан 142 хураганы алган Окпан-оол Күжүгетти, 100-тен чүс дөртени алган Киров Күжүгетти, Сарыг-оол Сарыгларны болгаш өскелерни-даа чоргаарал-биле хамаарыштырып болур. Бо хүннерде Окпан-оол Күжүгеттиң 308 баш хоюнуң шуптузу оолдапкан. Оон 315 чаш хураган онча-менди алдынган. Бо чымыштыг үеде кадарчыга улуг дузаны ооң сакманчылары Билдиң Окпан-оол биле Көк Күжүгет олар чедирип, чаш хураганнарны онча-менди доруктуруп турар.

Бригаданың мурнакчы хойжузу Сарыг-оол Сарыгларның төрүүр 338 хоюндан 310 хой оолдапкан. Сакманчылар Докпак-кыс Сарыглар, ооң уруу комсомолчу Лора Сарыглар ийи чыл улаштыр хой оолдаашкынын организастыг эрттиреринге хойжуга улуг дузазын чедирип турарлар. Төрүүр хой бүрүзүнден хураганы чидириг чок ап турар малчыннарның саны бригадада немежип турары өөрүнчүг. Хоочун хойжу Киров Күжүгеттиң, Александр Күжүгеттиң көргүзүглери бригадада хойжу өөрүн өөртүп турар.

Бригада төвүнге хойжуларның зооветөөредилгези доктаамал эртип турар. Салбырның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери хой оолдаашкынын организастыг, бедик деңнелге эрттирер дээш, малчыннарже комплекстиг үнүүшкүн кылып, оларга шеф дузазын чедирип турар. Хойнуң массалыг оолдаашкыны бригадада уламчылавышаан.

Б. КОМБУ-СЮРЮН.

ХӨЙ АНАЙЛАРНЫ АЛЫР ДЭЭШ

Тоолайлыг — ыраккы Моңгун-Тайганың чараш черлериниң бирээзи.

Тоолайлыгда ылап-ла эрес, кежээ кижилер ниитиниң малын өстүреринге, ооң продуктулуг чоруун бедидеринге эвээш эвес үлүг хуузун киирип, чурттап, ажылдап чоруурлар. Ындыгларның бирээзинге өшкү кадарчызы Оюу Делгер-ооловна Хомушкуну хамаарыштырып болур. Ол мал ажылында ам чээрби үш чылдың нүүрүнде, чүгле төрүүр өшкү кадарарынга безин оп ажыг чылды бараалгаткан. Бо арызында ажылга хоомай диртип, төрүүр чүс өшкүден 90-дан куду анай ап көрбээн.

Күш-ажылчы көргүзүглер дугайында чугаа эгелээн болганда, бо чылын кандыг сорулга салганын малчындан айтырган мен.

— Төрүүр 100 өшкүден 90 анайны, бир өшкүден 700 грамм дүктү алыр бодап турар мен —деп, Оюу Делгер-ооловна доораан харыылады.

Малчын чайын өшкүлерин серинн оъттуг Пөштүг-Белдирге семиртип алган, кыштаглаашкынга белеткели эки. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, бедик түңнелди чедип алырынга ол бүзүрелдиг. Бүзүрел дээрге — кижиге улуг деткимче.

— Тоолайлыгга ангор өшкүнү өстүрери чугула дээрзин бо-ла кадарчылап келгеш ылап-ла көрдүм — деп, Оюу Демир-ооловна чугаалай-дыр. Совхозтуң арыг орулга алырынга ангор өшкүнү өстүрери, ооң продуктулуун бедидери улуг ужур-дузалыг. Ангор өшкүнүң анайы бут кырынга хураган дег дораан туруп келбес, ынчангаш ону ыяап-ла иезинге тудуп эмзирер, ынчалдыр ийи-үш хондур уламчылаар. Оюу Демир-ооловнаның ыяап-ла сагыыр дүрүмү ындыг.

Малчын чазын анайлар чемгерери-биле күзүн өл аржы доңуруп белеткеп алыр чаңчылдыг. Чазын ону эргискеш, анайларга бээрге, дыка амданнанып чиир. Оон-даа өске чажыттар ооң дуржулгазында бар.

Оюу Демир-ооловна Хомушкунуң эрес-шудургу күш-ажылын ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң дирекциязы, партия болгаш профэвилел комитеттери бедик-биле үнелеп, шаңнап-мактап келген. Дуржулгалыг малчын 1981 чылда Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижик-биле база шаңнаткан.

Х. ЧҮЛЬДҮМ.

МАКАР МАЗАЙНЫҢ САЛГАКЧЫЛАРЫ

Барык чартык чүс чыл бурунгаар, 1936 чылда Жданов-туң Ильич аттыг металлургия комбинадының стахановчу каң эзилдирикчизи Макар Мазай биче күчүлүг матен суугуга каң эзилдирер норманы ийи катап ажыр күүседип, күш-ажылчы маадырлыг чорукту кылган. Ооң чединшкини делегей рекорду болган. Мазайның каң эзилдирер талазы-биле дүргедеткен аргаларын чурттуң бүгү металлургия бүдүрүлгелеринге шиңгээдип ажыглаан.

Оон бээр он-он чылдар эрткен. Ынчалзажок Мазайның салгакчылары каңны дүрген болгаш шынарлыг эзилдирер талазы-биле рекордтарын ам-даа үргүлчүлеп турар. Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары И. А. Лут, И. Д. Черняк, В. П. Клименко, М. Мазай аттыг шаңналдың лауреады В. Лазаренко болгаш өскелер-даа Макар Мазайның чаагай чаңчылдарын амгы үеде алдарлыы-биле уламчылап турар.

ЧУРУКТА: УССР-ниң хүндүлүг металлургу коммунист Борис Ерофеевич Вермейчуктуң (ортузунда) бригадазы каңны дүрген эзилдирер аргаларны чединшкинниг ажыглап турар.

Б. ДЕМБИЦКИЙНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ТУДУГНУҢ БОТ-ҮНЕЗИН КАНЧАП ЧИИГЕДИРИЛ?

Бо чылын бистиң септелге-тудуг участогу ийи аал чурттаар ийи бажыңны, районнуң шериг комиссарнадының тудугларын тудуп доосказ, ажыглалга киирер. Районнуң харылзаа бельдиринге немелде тудуг-биле кады ниитизи-биле 275 муң рубльдиң капитал тудуун кылыр. Культура бажыңынга, эмнелгеге, чурттталга бажыңнарынга капитал септелгеге 140 муң хире рубльдиң ажылдары көрдүнген.

Бо чылгы сорулгаларны тодарадып тура, эрткен чылын кандыг ажылдаанывысты сайгарып, четпестерни эдерииниң оруктарын, аргаларын дилээр, чединшкиннерин быжыглаар ужурлуг бис. Бистиң септелге-тудуг участогу эрткен чылдың түңнелдери-биле хожудап турарларның аразында кирген. Коллективтиң ажыл-ишчилерин, тус-тус бригадаларын багай ажылдаан деп чемелээр ужур чок. Чижээ, Сергей Ензактың тудугжулар бригадазы планныг даалгаларын доктаамал ажыр күүседип келди. Георгий Карашпайның бызанчылар бригадазы база канчап мактавас боор. Коллективте черле ынчаш хөй чылдарда ажылдаан, ак сеткилдиг, дааңган херээнге бердинген кижилер эвээш эвес. Күш-ажылдың хоочуну, бызанчы Чооду Ламбынович Марчын Совет Тываның 40 чылынга алдар болдурган шалыпчы күш-ажылы дээш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң Хүндүлел бижик-биле шаңнаткан. Хүлер-оол Манчыкович Уванзай бисте дыка хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылдап, чолаачылап турар. Оон оглу Анатолий Уванзай бистиң мурнакчыларывыстың бирээзи апарды.

Чурттталга бажыңнарының тудуунуң планын 102 хуу, капитал септелгени — барык 106 хуу, чаагайжыдылга планын 138 хуу күүсеттивис. Ынчалзажок чылдың нинти планын 82,2 хуу күүсеткен боор турар бис. Чылдагааны чүдел? Районнуң шериг комиссарнадының тудугларынга 235 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары көрдүнген турган, ооң күүсеттингени чүгле 58 хуу. Бо таварылгада бистиң боттарывыстың талавыстаң кылыр ужурлуг ажылдарывысты колдуун кылдывыс. Маңаа хай болган чүве чүл дээрге, одалга системазының монтаж ажылдары-дыр. Чылыг дамчыдар трассага салыр лотоктар чай дургузунда тывылбаан. Ону трестен чүгле күзүн чорудуп берген. Хөй-даа эвес, он ажыг чүве херек турган. Оон аңгыда бистиң боттарывыста монтажниктер, сантехниктер чок болгай. Трест бүдүн чыл манадып келзе-келзе, шуут улус чорутпайн барды. Колдуунда чаңгыс бо тудуг дээш, ооң чылыы кииртинмээнинден тудуг программазын күүсетпейн бардывыс. Автостанцияның, ажаалга кассазының септелгези тудуг материалдарын, акша-хөреңгизин бербээнинден кылдынмааң. Мындыг шаптараазыннар дыка-ла салдарлыг.

Маңаа база бир чугула айтырыгны чугаалаксаан ийик мен. Чаа бажыңнар тудуунга, капитал септелгеге дилиг материалдары: янзы-бүрү хемчээлдиг брустар, манза биске чыл санында хөй хереглеттинип турар. Чамдык чылдарда 700—800-даа кубометр чеде бээр, а ортумаа-биле ам 500 кубометрни ажыглап турар бис. Ол бүгү Кызылдан, трестиң тудуг кезектериниң болгаш конструкцияларының заводундан кээп турар. Ону сөөртүрүнге чылда 50 машина-рейс негеттинер. Кызыл биле Самагалдай аразы барык 200 километр болгай. Ол дилиг материалдарын сөөртүрүнге чарыгдалдар бистиң сметавыста айыттынган-на харын. Ынчалзажок бистиң боттарывыс девискээривисте, Самагалдайдан 25-ле километрде, Шуурмакта брусту болгаш манзаны ийи организация — «Тыва көдээ тудуг» трестиң ыяш белеткээр пунктузу болгаш Самагалдайның ыяш ажыл-агыйының ыяш дилдирер цеги белеткеп, кылып турар. «Тыва көдээ тудугнуң» Кызылда № 62 КМК-зы, өске-даа КМК-лары дилиг материалдарын Шуурмактан сөөртүп алыр. А бис—Кызылдан. Ам болап көөрге, биске Кызылдан ыяш сөөрткен машиналар моортан куруг кирер, а Шуурмактан ыяш сөөртүр машиналар Кызылдан куруг келир. Оола чадаарда ол куруг рейстерни-даа узуткап болбас бе?

Ынчалзажок ол безин уткуштур сөөртүлгелер болгай. «Тыва көдээ тудуг» трест биле бистиң «Тыва септелге-тудуг» трест дилиг материалдарын орнажыр дугайында дугуржулгаларны кылып-даа турду. Ол киреде-ле «Силерниң манзаңар, брузуңар шынары багай-дыр, биске таарышпас» деп чаргы-маргы үнгеш, чүү-даа бүтпээн. Кара олчаан дөмей материалдарны Кызылдан Самагалдайже углут, Шуурмактан Кызылче углут уткуй сөөртүп чорупла турар.

Херек кырында ол сөөртүлгелер смета, документацияда кирген болдур ийин. Кым-даа «каража чок» артып кааптурар, документ ёзугаар алырга аан. А ниити күрүне эргежажын барымдаалап ап көөр болза, каража кайы хире-дир. Биске Шуурмактан 500 кубометр хире дилиг материалдарын хуваап бээр болза, кайып-даа машина-хөлге дилеп, артык чугаа-соот, шуугаазын үндүрүп турбайн, кожууглут тракторувус-биле сөөртүп алыр ийик бис. А Кызылда № 62 КМК дийик, бистиң Кызылдан алыр ужурлуг 500 кубометр ыяжывысты ап алзын, база-ла шуут чок, артык чарыгдал чок. Мындыг турган болза магалыг-ла ийик. Ынчалзажок айтырыгны мынчаар шиитпирлээринге шаптараазыннар-ла хөй. Фондулар хуваалдазы болгаш тус-тус боттарының албан чериниң «эрге-ажыын бодаар» ындыг чүүлдер шаптыктап турар. Бо талазы-биле фондуларны хуваап бээр органнарның, Күрпланның маңаа киржилгези негеттинип турар чадавас.

Чамдыкта хуваалда мырыңай элдептиг-даа боор чүве. Эрткен чылын биске 30 кубометр дилиг материалын, 30 тонна чугайны Сарыг-Септиң рай-үлетпүр комбинадындан алыр кылдыр хуваап берген. Ында септелге-тудуг участогунуң начальниги «Мен 300 метр черге ора ол чүүлдерни комбинаттан ап чадап орумда, 300 километрде ырак силер канчап ап шыдаар силер» деп билиндирген.

Фондуларны хуваап тура эптиин, ажыктыын бодаары чугула деп бодаар мен. Ылаңгыя тудуг материалдарын шын хуваар болза, тудугнуң бот-үнези элээн чиигээр, тудар хуусаалары кызырлыр ийик.

К. ОЮН,
«Тыва септелге-тудуг» трестиң Самагалдайда септелге-тудуг участогунуң начальниги.

Соңгулдаларга уткуштур

РАЙОН КАНЧААР ЧУРТТАП ТУРАРЫЛ?

Москваның Первомайск районунуң идеологтуг ажылдакчыларынга информация системазы соңгулда кампаниязының хүннеринде агитаторларның болгаш пропагандистерниң буянныг дузалакчызы апарган.

Системаның ачы-дузазын агитколлективтер күзелдиин-биле ажыглап турар. Ол системада районнуң информация системазы база партияның улуг-улуг организацияларында — чылыг автоматиказының заводунда, Первомайск универмагында болгаш оон-даа өске 20 ажыг бааза төптер кирип турар. Төптерниң тус бүрүзү он ажыг коллективтери — информациялар хереглекчилерин — соңгулда материалдары-биле, хөй-ниитиниң сагал-оналын ёзугаар кылган сан-медээлери-биле баазаларга болгулаан парлалга конференцияларынга ажык чагаа хүннеринге, ажылчы чоннарның ужуражышкыннарынга чугаалаттынган саналдарны, бодалдарны анализтээниниң түңнелдери-биле хандырып турар.

• • •

ЧАА АДРЕСТЕР-БИЛЕ

Гродно областың Слоним районунуң «Буруигаар» колхозунуң төп коданында соңгукчулар клуву адрезин солаан. Соңгукчуларның чагыын ёзугаар туткан Культура бажыңынче ол көже берген.

Депутаттарга кандидаттар-биле ужуражышкыннарга, айтырыглар болгаш харыылар кежээлеринге, лекцияларга ам хары угда дөрт чүс кижи чыглып келир. Бот-тывынгыр уран чүүл киржикчилери агитконцерттерни белеткээн болгаш кожазында суурларга оюн көргүзүп барып турар.

Соңгулда мурнунуң амгы кампаниязында бежен ажыг агитпунктулар болгаш соңгукчулар клубтары ажылдап турар, оларның чамдыктары чаа тудугларда. А районнуң Культура өрдузунуң баазазынга каш-даа участоктарның соңгукчуларын хандырар агиттөпту бир-ле дугаарында' тургускан.

Эрткен соңгулдалардан бээрги үеде көдээ Советтерниң социал хөгжүлдезиниң программаларын күүседип турар культура комплекстерин тургускан. Олар клуб-улусчу музейлерни, өске-даа албан черлерин каттыштырган. Соңгукчулар ортузунга ажылды чединшкинниг чорударда активчилерге ол дузалап турар.

• • •

БУЛУТТАР ЫНДЫНДА БЕДИКТЕРЖЕ

Совет Памирниң 50 чылынга тураскааткан киво чыылдазын, соңгулда тематиказының документалдыг өске-даа киноларны көөрү-биле Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры сарлыкчы Б. Муратбеков кожаларын өөнче чалаан. Ооң соонда ол чер Совединиң депутаттарынга кандидаттар-биле хойжу турлагга соңгукчуларның ужуражышкыны болган. Ол турлаг чуртта эң бедик даг черде.

Улуг кадарчының өө каш чылдар улаштыр бир янзының бажың агитпунктузу болуп турар. Памирниң малчыннары малды бедик даг черниң кадыг-дошкун байдалдарында кыштагладыр. Олар чылдың каш-даа айларының дургузунда харлыг, меңгилиг арттар ажылдыр, өске черлер-биле харылзаа чок турар. Кыштаг санында радио, телезивор бар, анаа солуннарны болгаш журналдарны вертолёттар-биле чедирип турардаа болза, хойжулар боттары-биле аргыжып харылзажырын бедии-биле үнелээрлер. Ужуражышкыннарның чери харын Б. Муратбековтуң өө апарган. Ол өгде соңгулда литературалыг булуңчугашты дерээн, а агиткультбригадалар келген хүннерде ол ёзулуг клуб болу бээр.

Мургай.
Таджик ССР.

• • •

ДОШ ОРУК

Меерапалу суурдан Чуд Хөлде Пийрисаар ортулукче Эстонияда партияның Тарту райкомунуң агитбригадазы дош оруктап баштай эрткеннерниң бирээзи болган.

Балыкчылар, ногаажылар, тудугжулар чурттаан ол бичии черге активчилер соңгукчулар-биле ужурашкаш, ам болур соңгулдалар дугайын, СЭКП-ниң XXVII съездизинге белеткел дугайын чугаалап берип, хөй санныг айтырыгларга харыылаан. Чаа оруктап продуктуларлыг, калбак херегледиң бараанарлыг, ортулукчуларга одаар чүүлдерлиг чүък машиналары эрткен.

СЭТА-ның корр.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргенинин демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаары болза:

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Анна Ивановна **Денисова** — Чадааның автотранспорт бүдүрүлгезиниң ажылчыны.

Дүктүг Достакпановна **Донгак** — Теве-Хая ортумак школазының башкызы.

Өшкү-Саар Санчыспановна **Донгак** — «Большевик» совхозтуң малчыны.

Бюрбю Дугуржайевич **Донгак** — «Тыва коммунэнергозунуң» Чадаанада котельнаязының машинизи.

Павел Григорьевич **Дураев** — Сельхозтехкүркомнуң Чадаанада транспорт бүдүрүлгезиниң директору.

Валентина Фёдоровна **Жирнова** — Сельхозтехкүркомнуң Чадаанада транспорт бүдүрүлгезиниң кадр талазы-биле инспектору.

Дамба-Доржу Дүвен-Байырович **Кара-Сал** — «Каа-Хем» разрезтиң Чадаанада участогунуң бызаңчызы.

Алексей Иосифович **Кононов** — Сельхозтехкүркомнуң Чадаанада транспорт бүдүрүлгезиниң механиги.

Иван Васильевич **Кузнецов** — Чадааның саржаг заводунуң машинизи.

Кылыымаа Базыровна **Монгуш** — улус депутаттарының Чадаана кодээ Совединиң күүскомунуң техажылчыны.

Чалбай Тас-Чүвеевич **Монгуш** — Сельхозтехкүркомнуң Чадаанада транспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы.

Мария Гавриловна **Плужникова** — районнуң санэпидстанциязының эпидемиологунуң дузалакчызы.

Куулар Байыр-оолович **Семис-оол** — Бажың-Алаак ортумак школазының башкызы.

Салчак Чыргалович **Тангыш-оол** — Сельхозтехкүркомнуң Чадаанада транспорт бүдүрүлгезиниң ажылчыны.

Константин Ензакович **Хаян-оол** — «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның Чадаанада бот-орулга-чарылгалыг орук-тудуг участогунуң экономизи.

Чигжи Мижитович **Ховалыг** — «Тыва» совхозтуң малчыны.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Иван Андреевич **Артына** — «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Мария Ивановна **Бабкина** — «Көк-Тей» совхозтуң кадр талазы-биле инспектору.

Александра Быстан-ооловна **Байкара** — Баян-Колдуң участок эмнелгезиниң ажылчыны.

Биче-кыс Донгаковна **Балчий-оол** — Чербиниң сес чыл дузалал школазының башкызы.

Чигден Чокаевич **Барыма** — «Тере-Хөл» совхозтуң малчыны.

Филимон Даш-оолович **Бегзи** — «Тере-Хөл» совхозтуң инженери.

Надежда Чульдумовна **Дингил-оол** — «Көк-Тей» совхозтуң СБФ-зинде эмнелге пунктузунуң эргелекчизи.

Татьяна Галактионовна **Житникова** — Чербиниң сес чыл дузалал школазының ажылчыны.

Роза Кыргысовна **Кенден** — Баян-Колдуң участок эмнелгезиниң фельдшери.

Егор Иванович **Кунээ** — «Тере-Хөл» совхозтуң столяры.

Бажыгаа Чамбаловна **Кыргыс** — «Тере-Хөл» совхозтуң ивижизи.

Семён Лопсанович **Магбын** — «Тере-Хөл» совхозтуң малчыны.

Татьяна Николаевна **Монгуш** — Баян-Колдуң участок эмнелгезиниң лаборантызы.

Виктор Кириллович **Отдельных** — Черби лесничествозунуң механиги.

Анастасия Филипповна **Паршукова** — Чербиниң сес чыл дузалал школазының кижизидикчи башкызы.

Валентина Кирилловна **Петрова** — районнуң поликлиниказының техажылчыны.

Анна Ивановна **Солодова** — Чербиниң ортумак школа-интернадының техажылчыны.

Наталья Прокопьевна **Стыдык** — Сукпак суурда эмнелге пунктузунуң эргелекчизи.

Константин Балчырович **Суруңгур** — «Тере-Хөл» совхозтуң малчыны.

Мария Будуевна **Чамзы** — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Раиса Доржуевна **Минчеймаа** — «Чодураа» совхозтуң малчыны.

Севил Дагбаевна **Ооржак** — Самагалдай ортумак школазының башкызы.

Билчеңмаа Шараевна **Оюн** — «Чодураа» совхозтуң малчыны.

Елена Допуйевна **Чооду** — «О. Шынаа» совхозтуң повары.

Чедей Дагалаевна **Шагаачы** — «Чодураа» совхозтуң малчыны.

Чыргал Сояновна **Шактар** — районнуң төп эмнелгезиниң техажылчыны.

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Василий Николаевич **Алявин** — Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының геологу.

Татьяна Павловна **Бабанова** — республиканың туберкулёзка удур диспансериниң эмчи сестразы.

Гильна Нагимуловна **Баталыкова** — республиканың «Тувапарикмахерские» бүдүрүлге каттыжыышкынның мастери.

Николай Михайлович **Белянин** — улус депутаттарының хоорай Совединиң күүскомунуң сан килдизинде килдис начальниги.

Виолетта Алексеевна **Беренцева** — № 20 аптеканың фармацеви.

Прокопий Яковлевич **Бологов** — Тыва АССР-ниң садыг министерствозунуң улуг экономизи.

Анастасия Павловна **Бондарева** — «Востсибирьгипрозем» институттуң Тывада филиалының экономизи.

Владимир Николаевич **Борисов** — Тываның тараа продуктулар бүдүрүлге эргелелиниң сайгарылга баазазының чурукчузу.

Александра Даниловна **Бородина** — Тываның ном үндүрер чериниң редактору.

Панна Егоровна **Бочкарёва** — № 15 ясли-садтың повары.

Валентина Ильинична **Брежнева** — республиканың «Тувaобувьбыт» бүдүрүлге каттыжыышкынының директору.

Ольга Ивановна **Бухарова** — республиканың «Ростекстильторг» бүдүрүлгезиниң улуг экономизи.

Григорий Андреевич **Бывший** — Тыва АССР-ниң Чурт-талга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң тускайжыткан автобүдүрүлгезиниң улуг мастери.

Валентина Павловна **Ванькова** — № 14 ортумак школаның башкызы.

Назия Галиахметовна **Гафарова** — «Тыва септелге-тудуг» трестиң хоорайда септелге-тудуг эргелелиниң улуг бухгалтери.

Любовь Григорьевна **Глушкова** — республиканың кеш диспансериниң эмчи сестразы.

Иранда Ивановна **Голубцова** — Тыва АССР-ниң Сан министерствозунуң килдис начальниги.

Зинаида Максимовна **Гречко** — заводтуң инженер-технологу.

Александр Васильевич **Дудкин** — Респотребсоюзтуң автотранспрот конторазының чолаачызы.

Михаил Васильевич **Егоренко** — «Тудуг кезектери» комбинаттың дузалакчызы.

Татьяна Петровна **Ивашова** — Сельхозтехкүркомнуң материал-техниктиг хандырылга баазазының ажылчыны.

(Уланчылыг).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ЧУГУЛА БАЗЫМ

«Чаа дайынны баш удур болдурбазы, боо-чепсекти империалистерниң эндере бүдүрериниң күштелиишкинин соксадыры — ол дээрге, амгы байдалдарда бистиң черивистиң кырында амыдыралды камгалап алыры-дыр — деп, эш К. У. Черненко айыткан.— Кижи төрелгетенниң төөгүзү ол берге болгаш эң чугула хүлээлгени социализмге онааган». СЭКП, Совет чазак, бистиң бүгү улузувус ол төөгүлүг сорулганы шиитпирлээринге бүгү күжүн берип турар. Амгы үе-чадада ооң эң чугула айтырыы космосту милитаризастаарын болдурбазы; боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыры, чепсеглениишкинниң күрлавырындан ядролуг чепсекти кызыгаарлаары, кызырары, а ооң соонда бүрүнү-биле узуткаары бооп турар.

Чер кырынга тайбың кымгала үнелиг болдур, Совет Эвилелиниң инициативазы ёзугаар СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульц-биле Женевага ужуражыышкынын чугула эки базым кылдыр үнелеп утпуп хүлээп алган. Космос болгаш ядролуг чепсектерни аразында холбаалыг кылдыр көрүп, чугаалажырының талазы-биле совет-америк чугаалажыышкыннарның чүүлдеринге болгаш сорулгаларынга хамаарыштыр Женевага чедип алдынган дугуржулгага тайбыңга ынакшылдыг кижилер байыр чедирип турар.

А. А. Громыконуң политиктиг тайылбырлакчылар-биле беседазын бүгү делегейге база-ла улуг сонуургал-биле хүлээп көрүп турар. Орта Совет Эвилелиниң принципиалдыг туружун ол база катап билдингир-биле тайылбырлаан.

Барыын чүк чурттарының солуннары совет даштыкы херектер министриниң чугаазын анализтээш, космос айтырыглары көрбес болза, стратегтиг ядролуг чепсектерниң айтырыгларын болгаш ортумак ыракшылдың ядролуг чепсээниң айтырыгларын үре-түңнелдиг кылдыр көөр аргажок болгаш ол бүгү — бир аай комплекс дээрзиниң дугайында айытканын онзалап бижип турар. Ооң-биле холбаштыр совет дипломатияның удуртукчузу космостуң калбак хемчээлдиг ракета камгалалы дээр чепсекти тургузарын Каттышкан Штаттарда планнарының агрессчи чоруун сойгалап илереткен. Женевага чедип алган дугуржуушкун безин Пентагонда чамдык нэиг баштарны сорудуптаан болганда, ындыг тайылбыр эргежок чугула болган. Шериг ведомствозунуң удуртукчузу Уайнбергер Женевага ужуражыышкынның соонда дораан-на АКШ бодунуң «сылдыстар дайыны» деп атты алганы космос программазын боттандырарын үргүлчүлээр апаарын медеглээн.

Барыын чүктүң тайылбырлакчылары А. А. Громыконуң харыыларының база бир чугула талазынче кичээнгей салып турарлар. Барыын Европада тургускан болгаш ССРЭ-же шыгаап каан ортумак ыракшылдың ядролуг чепсээниң дугайында айтырыгны шиитпирлевес болза, стратегтиг чепсектер талазы-биле чугаалажыышкыннар кылдынмас болгаш дугуржуп-даа шыдаттынмас. Бир эвес АКШ бодунуң ортумак ыракшылдың ядролуг чепсектерин Европага сайгара тургузарын үргүлчүлээр болза, Женевага дугуржуп алган чугаалажыышкыннарны айтырыг адаанга тургузуп каар чадавас. Ол — дыка-ла чогуур үезинде сагындырыг-дыр, чүге дээрге, АКШ Европа дипке ортумак ыракшылдың чепсектерин тургузарын үргүлчүлээриниң дугайын медеглеп турар болгай.

Бо бүгүден алгаш көөрге, Совет Эвилели чугаалажыышкыннарны тодаргай, шыңгыы көрүп турар. Ооң талазында — делегейниң бүгү тайбыңга ынакшылдыг күштери туржуп турар. Ам херек АКШ-тан хамааржыр.

(СЭТА).

БОЙДУС ХАЛАПТАРЫ

РИМ. Бүгү Италияга ийи неделя дургузунда хар ууттунмас кылдыр чаап, суггур чайыктар болуп келген. Демир-орук, автомобиль, далай транспортунуң ажылы үзүктелип турар, чамдык хоорайларда аэропорттар хагдынган, дыка хөй чурттакчылыг черлер үзе кирдирген.

Чурттуң мурнуу чүгүнде цитрус болгаш виноград шөлдери сандан үнген. Чамдык районнарда мал кырлып турар. Бойдус халавындан когарал он-он миллиард лира чедип турарын парлалга дыңнаткан.

Италияның соңгу чүгүнде улуг хар-биле демиселче муң-муң солдаттарны октаан. Ында онза байдал чарлаттынган. Милан, Турин дээн ышкаш улуг үлетпүр төптеринде ажыл-агыйжы амыдырал харыксыраан. Австрия-биле кызыгаарлажып турар Трентино-альто-Адидже областа харның кылыны 150 сантиметр чедип турар. Дагларда суурларның дыка хөйү шуут үзе кирдирген.

ЛОНДОН. Элээн каш хонук чаъстаан соонда, Великобританияның чамдык районнарында соок 10 градус четкен. Оруктар, кудумчулар доңаңналган. Тайгактаашкындаң кемдээн кижилерниң саны улам өзүп турарындан, чамдык эмнелгелер далаш кылыры албан эвес операцияларны соксаткан. Чамдык черлерде улуг хар чаггаН. Дүвүлеп, хөртүктээн уржуундан элээн каш чүс школа хагдынган, автомобиль, демир-орук харылзаазы баксыраан.

20 чыл иштинде маңаа ындыг берге агаар турбаан, чоокку үеле ам-даа соор деп турар.

ДЖАКАРТА. Тропиктиң аажок суггур чаъстарындан Индонезияның чамдык девискээрлеринге улуг үерлер болгулаан. Эң ылаңгыя Джакартаның төп кезээ улуг когаралга таварышкан. Чамдык черлерде сугнуң деңнели бир метр чедир көдүрүлген. Муң-муң чурттакчыларны сугга алыскан бажыңнарындан айыыл чок черлерже көжүрген. Хоорайның төп кудумчуларында шимчээшкин соксаан.

ТОКИО. Япон ортулуктарда туруп көрбээн соок болгаш улуг харлыг кыштан когарааннарның саны өзүп турар. Чурттуң соңгу-барыын талазынга улуг хар чаап эгелээн, декабрь 23-тен бээр 43 кижи өлген болгаш 200 ажыг кижи үжээн болгаш балыгланган.

Япон далайның эриинде Ниигата префектурага бойдус халавы эң улуг когаралды чедирген. Анаа сөөлгү чылдарда эң-не хөй хар, чаъс чагган, хар көшкези улуг, транспорт ажылы баксыраан.

АЛЖИР. Европадан Африкаже соок агаарның көшкелиинден Алжирниң областарының хөй кезиинде дыка соой берген. Алжир найысылалдың кудумчуларында хар чаапкан. Пальмаларны, садтарның, парктарның ногаан үнүштерин хар шыва алган. Найысылалды хүрээлеп турар хавактарда хар. Оранда, Сидибель-Аббесте, Маскарда... база хар чаапкан. Хар баштай дүжүп эгелээн чөөн районнарда ооң кылыны ийи метр четкен.

Бойдус халавындан когарааннарга дузалаары-биле дүрген хемчеглерни алжир эрге-чагыргалар ап турар. Оруктарда хөртүктерни, көшкелерни арыглап, электри энергиязы-биле хандырылганы, телефон харылзаазын катап тургузуп турар.

ЧУРУКТА—МУРНУУ ВЬЕТНАМ

Американчы колониалдыг дерзии ёзу-чурумдан Мурнуу Вьетнамны хостааанындан бээр 10 чыл оюн 1985 чылда демдеглээр.

Вьетнам Социалистиг Республиканың мурнуу девискээри амгы үеде бүгү чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинге чугула рольду ойнап турар. Кур болгаш куруккан чаа черлерни ында шиңгээдип, хоорайларның болгаш суурларның социал-экономиктиг чаартылгаларын боттандырып турар.

Вьетнамның мурнуу девискээринге экономиктиг тургузуушкунга улуг дузаны социалистиг чурттар, бирги ээлчегде Совет Эвилели көргүзүп турар. Ында үлетпүрнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның хөй бүдүрүлгелерин Совет Эвилелиниң дузазы-биле тудуп турар.

Хошимин хоорайдан ырак эвесте Донгнай хемде Чианның эң улуг электростанциязын дерип турар. Ол тудуг — совет-вьетнам кады ажылдажылганың эң чугула тудугларының бирээзи. 400 муң киловатт күчүлүг кылдыр ажыглалга кирер гидробелдир Мурнуу Вьетнамның энергетика айтырыын шиитпирлээринге, ооң үлетпүр күчүзүн улгаттырарынга шиитпирлиг ужурдузалыг болур.

ЧУРУКТА: Чиан ГЭС-тиң тудуунда кол совет чөвүлекчи Ю. П. Кирсанов вьетнам гидростанция тудугжулары-биле сүмележип тур.

Адаанда чурукта: Хошимин хоорайның төвүнде «Док Лап» деп аалчылар хүлээп алыр бажың.

А. МИНЕЕВТИҢ фотолары.
СЭТА-ның фотохрониказы.

АКШ-ТЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИ ДАҢГЫРАК ХҮЛЭЭП АЛГАН

ВАШИНГТОН. СЭТА-ның корр. Н. Туркатенконуң дамчытканы болза: январь чээрби бирде анаа АКШ-тың администрациязының баштының албан-дужаалынга ийиги дөрт чыл хуусаага президент Р. Рейганның даңгыраап алырының хөй кижи киржикчилиг ёзулалы болган.

Даңгыракты бергениниң соонда Рейган чүве чугаалааш, бодунуң администрациязының эрге-чагыргага баштайгы хуусаа иштинде тудуп турган үезинде ажыл-чорудулгазын мактап турган. Чижээ, АКШ-тың администрациязының баштайгы дөрт чыл иштинде ажылы АКШ-тың эрге-чагыргазынга тургаш, боо-чепсекти эндере бүдүрерин үзүк-соксаал чокка ыйыдып келгени кымга-даа чажыт эвес турза-даа, тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарынче угланган турган деп, ол бадыткап турган.

Президент ындыг угланыышкынын херек кырында болбайн турар «совет кыжаныышкынның» дугайында, шаап халдаашкынның чепсектерин Совет Эвилелиниң «коргунчуу-биле улгаттырып турарының» дугайында, АКШ-тың айыыл чок чоруунче сагыш салырының эргежок чугулазының дугайында дөгейленген, шаандакы чүлчуруушкуннары-биле агартырын оралдашкан. Ынчалза-даа чогум-на Рейганның администрациязы МХ, «Трайдент-2» дээн ышкаш баштайгы согуушкунунуң ындыг чепсектерин, В-1 бомбардировщиктерни тургузарының болгаш сайгарарының программазын боттандырып эгелээн болгаш бодунуң баштайгы согуушкунуң «Першинг-2» дээр база чалгынныг ядролуг ракеталарын Совет Эвилелиниң кызыгаарларынга шуут чоок Барыын Европада тургузуп эгелээни эки билдингир. Космоска тургузар кезектерлиг ракетага удур камгалалдың калбак хемчээлдиг системазын болгаш боо-чепсекти эндере бүдүрерин космосче нептереди болуру-биле айыылдыг база ракетага удур камгалалдың системаларын кызыгаарлаар дугайында совет-америк керээни кыжаныгга таварыштырып турар «сылдыстар дайынының» программазын президент онза хөөреп мактаан.

Рейган бодунуң чугаазынга ам болур совет-америк чугаалажыышкыннарның чугулазын болгаш соңгаарладып болбазын демдеглээш, анаа АКШ «ядролуг боо-чепсекти уламна күштелдирерин кызыгаарлаарын чүгле чугаалажырынче чүткүүр эвес, харын база оларны кызырарынче чүткүүр» апаарын медеглээн. Ынчалза-даа анаа холбаштыр президент космос чепсектериниң дугайында чугаалажыышкыннар үезинде АКШ тодаргай турушту ээлээр бе дээрзиниң дугайында чугула айтырыгны оюп эрткен.

Рейган ол ышкаш бодунуң администрациязының экономика болгаш социал талазы-биле ажыл-чорудулгазын база мактаан. Ол «чурттуң катап тургустунар» үезиниң эгелээнин, чоннуң чаагай чорууунуң бедээниң бадыткап турган. Ынчалза-даа факт-барымдаалар өскениң дугайын чугаалап турар. Рейганның администрациязының эрге-чагыргага турганының үезиниң иштинде АКШ-тың шериг чарыгдалдарын үзүк-соксаал чокка улгаттырып келгениниң түңнелинде, федералдыг бюджеттиң дефициди кажан-даа туруп көрбээн хемчээлге четкен. Ажылчы чоннарның калбак массаларының эрге-ажыктарынче реакцияның халдаашкынының болганындан социал чөрүлдээлер чуртта дыка чидигленген. Социал-экономиктиг хереглелдерге чарыгдалдарны администрацияның кызырганының түңнелинде, ядыы-түреңги чоруктуң доктааткан деңнелинден куду чурттап турар американнарның саны 34 миллион кижи четкен.

Ооң администрациязы милитарисчи программаларга акша-хөреңгини «хостап алыр» төлээде, социал чарыгдалдарны моон-даа соңгаар кызырар апаарын президент билдингир кылдыр чугаалаан. Ынчаарга 1986 саң-хөө чылында ындыг программаларга акша тускайлаашкыны 313,7 миллиард доллар деңнелге планнаттынган.

ШИИТПИРЛИГ СОГУУШКУН

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Кампучияның чепсектиг Күштериниң кезектериниң кампучи-таиланд кызыгаар районунга Кампучия Улус Республикага удур хоралакчы үүлгедиишкиннерни кылыр тепкиш черни тургузарын оралдашкан кхмер реакцияның дээрбечилерин узуткаар талазы-биле чедиишкинниг хөделиишкиннери республиканың улусчу-революстуг шериниң дайынчы күчү-шыдалының улгатканының дугайын бүзүрелдиг-биле херечилеп турар деп, Кампучияның СПК информация агентилелиниң редакциязы чүүлүнде демдеглээн.

КУРА-ның дайынчылары вьетнам эки-турачыларга деткидип алгаш, реакцияның шаап халдаашкыннарынга шиитпирлиг ойтур шавыышкынны бергеш, чурттуң бот-эргезин болгаш девискээрниң бүдүн-бүрүн турар чоруун идегелдиг-биле камгалаан.

ИРАН-ИРАК ФРОНТУДА

БАГДАД. (СЭТА). Ирак ШАК-тың шүүргедекчи-бомбардировщиктери Перси мугулдурунда нефть кудар иран Харк порттуң чанынга «далайның үш улуг судноларынче чазыг чок болгаш дээштиг согуушкунну» кылган. Ол дугайын Иракттың кол шериг командылалының төлээлекчизи дыңнаткан. Харк ортулукту болгаш өске-даа иран порттарны бүзээлээри үргүлчүлээр апаарын ол база медеглээн.

Тускай ирак түннелдерни ёзугаар алырга, бо чылдың эгезинден бээр Иракттың ужар чүүлү Перси мугулдурунга иран порттарже кирерин оралдашкан 17 судноларны үрегдээн бооп турар.

Сөөлгү хүннерде ирак шериглер фронтунуң төп участогунга дайзынны атакалааш, ооң дириг күжүнге болгаш техниказынга чидиригни таварыштырган. Басрадан чөөн талага элээн каш үгер-боолар ны, боо-чепсек складын, оңгуларны болгаш шериг чүък машиналарын узуткаан.

Багдадта иран-ирак мескилдежиишкин талазы-биле араб чурттар арзының комиссиязының хуралы бооп турар. Араб чурттар лигазының чиңгине секретары Ш. Клиби чүгле ол девискээрниң чурттарынга болгаш улустарынга эвес, харын база бүгү делегейде тайбың хереэнге кыжанышкыны тургузуп турар мескилдежиишкинни дүрген-не соксадыр болгаш таарыштыр шиитпирлээр дээш комиссияның немелде хемчеглерни алыр апаарын бодунуң медеглелинге айыткан.

НИКОСИЯ. (СЭТА). ИРНА (Иран) информация агентилелиниң дайын бооп турар районнардан дамчытканы-биле алырга, иран танкылар болгаш үгер-боолар январь 21-ге чедир фронтунуң мурнуу болгаш соңгу-барыын участоктарынга ирак туруштарны боолап турган. Дорт дүжүүшкүннер-биле дайынчы туруштар, өске-даа шериг тудуглары узуткаттынган, элээн каш ирак солдаттар өлген болгаш балыгланган.

Ирак үгер-боорларның октары иран порт хоорай Абаданда элээн каш чурттаг бажыңнарын үрегдээн.

ШЕРИГ КҮЖҮН УЛГАТТЫРАР

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның президентизи Франсуа Миттеран Чаа Каледонияга болгаш Оожум океан районунга Францияның шериглерин күштелдирер сорулгалыының дугайын медеглээн. Чижээ, ол девискээрниң найысылалы — Нумеала шериг баазазын калбартыр.

Миттеран ол медеглелди дүшкүүрлүг байдал ам-даа хевээр бооп турары Чаа Каледонияга чорааш, ээп келгеш радио болгаш телевидение дамчыштыр кылган. Ол байдал архипелагтың талалакчылары, колдуунда ук чер чурттуглары — чурттакчыларының 43 хуузу бооп турар — канактар-биле Чаа Каледонияга Францияның далай ындының девискээриниң эргелерин хевээр арттырарын негеп турар ында көжүп четкен ак кештиглерниң аразынга чөрүлдээлерниң уржуундан тургустунган. Мескилдежиишкиниң эгелээнден бээр ында 19 кижи өлген.

Президент бо айтырыг талазы-биле сайгал-оңал алырының үргүлчүлээр апаарын дыңнаткан. Ону бо чылдың июнь айда эрттирер деп турар.

ТӨТЧЕГЛЕКЧИЛЕРНИ АМДАЖЫТПАС

Чадаана, Хөндергей, Шеми, Аныяк болгаш Улуг Чыргакы хемнерниң баштары Тываның эң чараш, байлак булуңнарынга хамааржыр. Бо чурумалдыг девискээрде өзүп, мандып турар аң-мең-даа хөй. Бойдустуң ол каас-чараш булуңунга Шеминиң камгалалдыг черин тургускан сөөлүнде, бойдус камгалалының талазы-биле ажыл элээн экижээн. Үстүнде адаттынган хемнерниң баштарынче чөпшээрел чокка кирерин хоругдаан. Улус депутаттарының Шеми кодээ Совединиң күүсекчи комитеди хөй-ниитиниң күжүнге даянып, бойдус камгалалының талазы-биле ажылды чорудуп турар.

Ынчалза-даа ийи-чаңгыс алыксак-чиксек кижилер аң-меңни, арга-ыяшты кадагалаар туржук, хайыра чогу-биле өлүрүп, үреглеп, кара туразында меңнип турар. Хемнерниң суун унундан өскээр чая бооп, балык-байлаңы төтчеглекчи ёзу-биле шүүрел аппаар, хемнер уннарында үнген ыяштарны кайы-хамаан чокка кезип каап-тар-дыр. Ооң уламындан хемнерниң суу сыгыаан, элбек турган балык-байлаң-даа эвээжээн.

Чамдык хүнүн бодаан, чазыылган төтчеглекчилер балыктарның кыжын дүнчүлаар черлерин күзүн баш удур көрүп алгаш, балыктар анаа чыглы бээрге, кээргел чогу-биле узуткап каап тар чоруктар бар. Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл районнарының девискээрлеринде хемнерде балык аймаа ховартап турарының чылдагааны ында болгай.

Кайы-даа тайгаларда мурнунда ыяш белеткеп турган черлерге чеде бээрге, машинага чүдүрер кылдыр кезип белеткээш, албайн каапкан чудуктар черзилени берген чыткылаар-дыр. Кандыг ажыл-агыйжы эвес, төрээн черинге хайыралдыг ээ сеткил чок улус ону үүлгедип турарыл? Кескеш, ажыглавайн октапкан чедишкен дыттарны солуп, чаш шеттер өзүп келгиже ой-ой чылдар эрттинер дээрзин чоп бодаваалы, чоннуң үнелиг байлаа арга-ыяшты чоп камнавайн турарыл деп айтырыглар кижиниң сеткилин өйүп кээр.

База бир четпес чүүл болза, гармал ыяштар олуртуру Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл районнарда багай организастап турары болур. Чаш ыяштарны олуртуп кааш, ооң өзүлдезинче кичээнгей салбаска, ол ыяштар кадып, мал-маганга бастырып турар. Ыяштарны тарып олуртур ажылды ужур барымдаалап, эренгейжитпейн, ёзулуг сагыш салып чорудары чугула.

Аң-мең камгалалынче доктаамал кичээнгей салдынмайн турарындан төтчеглекчи кижилер хоруглуг аңныыр чепсээ ажыглап, аң-меңни кырып турар таварылгалар бар. Арга-арыгда салып каан дузактарга туттунган аң-меңи ыткүш доюдаа болу бээр-дир. Ол хамаан чок, кышкы үеле ижээн «аалдап», чайын соругу кедеп, тайганың ээзи дижирлиг адыгларны кам-хайыра чок өлүрер чоруктар бар-дыр.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң арга-ыяшты, аң-меңни камгалаар талазы-биле үндүрген доктаалын амыдыралга оожум, четпес боттандырып турар. Бо чугула доктаалды чедиишкинниг боттандырар талазы-биле дээштиг хемчеглерни алыры улус депутаттарының чер-чер Советтеринден, «Хемчик» аңныыр-тывыш ажыл-агый черинден негеттинип турар.

Улуг орус чогаалчы М. Пришвин «Бойдусту камгалаары дээрге-ле Төрээн чуртту камгалаары болур» деп, кончуг шын сөглээн. Бир эвес бис бойдустуң байлаан бөгүн карак огу дег камгалавас болзувусса, салгакчыларывыска чүңү арттырып каар бис. Ынчангаш бойдус камгалалы кижи бүрүзүнүң херээ, хүннүң чугула айтырыы болур. Төтчеглекчилерни амдажытпас, оларның оруун дуй турар ужурлуг бис.

Д. МОНГУШ.

АКШ. Чикаго хоорайның төп почта бажыңының чоогунда ажыл чоктарның ээлчээн элээн каш кварталдарда шейлуп чоруткан турган. Ол дээрге америк администрациязының социал-экономиктиг политиказының чонга удур мөзү-шынарының сойгалаашкыны-дыр. Ол политиканың уржуунда, хөй миллион американнар ажыл чок арткан.

Хоорай почтазында 170 кижи ажылдаар чер бар деп чарлалды солундан номчаан ажыл чоктар анаа дораан чыылган — оларның саны 5 муң ажыг болган. Чикагонуң ажыл чоктары хоорайның кудумчуларынга долдур чыылган. Ажылдаар черлерни бээрин олар шыңгыы негээн.

Хөй муң ажыл чоктарның ол ээлчээ АКШ-тың хөй-ниитизиниң кичээнгейин хаара тудкан. Тускай медээлерни ёзугаар алырга, 1984 чылда чуртта ажыл чоктарның саны 8 миллион кижиден кудулаваан. Ажыл тывар идегелин шагда-ла чидирген болгаш күш-ажыл биржаларынга бүрүткедиринден ойталаан хөй американнар албанның тускай ол медээзинге кирбээн. Ынчангаш профэвилелдериниң медээзин ёзугаар алырга, АКШ-та амгы үеде 15 миллион хире ажыл чоктар бар болуп турар.

ЧУРУКТА: Чикагонуң почта бажыңының чанында ажыл чок американнар.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

Тиилелгениң 40 чылынга

ФРОНТУЧУЛАР ЧУРУП ТУР

Чурукчулар эвилелиниң бажыңында Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери — фронтучу чурукчуларның ажылдарының делгелгези ажыттынган. Делгелгени Тываның Чурукчулар эвилелиниң баштаар чериниң даргазы С. Ш. Саая ажыткаш, фронтучу чурукчуларга сөс берген.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи чурукчу Юрий Георгиевич Курскийниң дайынчы оруктары Ленинград болгаш 3-кү Белорус фронтузун таварып эрткен. Дайын соонда ол Ростовтуң чурулга училищезин тергиин эки өөредилге-биле дооскаш, сагыш-сеткилин эртип чораан сактыышкыннарын, эрткен дайынчы оруктарын чуруктарынга илередип эгелээн. Ооң ажылдары зона, бүгү-эвилел болгаш даштыкыга болуп эрткилээн делгелгелерге киришкен. Делгелгени ажыдып турда, ол сеткил хайныышкын-биле чугаалады:

— Тиилелге кээрге-ле ыржым апаар деп бодап, ону четтикпейн манап, ол хүннү чоокшуладыр дээш шыдаар шаавыс-биле дайылдажып турдувус. Ынчалза-даа тиилелгелиг май 9-та ыржым эвес болду. Ында-мында частыышкыннар, дааштаашкыннар өөрүшкүнүң салюттары-биле чаржалажып турду. Оон бээр ам 40 чыл эрткен. Тиилелгеге — аныяк оолдар, кыстарны сактып кээрге, чүрек саргый бээр-дир. Ынчалза-даа олар кезээ мөңгеде аныяк артып калганнар, оларны чөн кажан-даа утпас.

Юрий Георгиевич фронтуга дайылдажып чоруп тургаш, дайын төнерге-ле, арыг дээрни, чечектерни, чараш херээженнерни чуруурун күзеп чораан. Ынчалза-даа ооң сагыш-сеткилинге дайзынның арттырып кааны ис ооң кол темазы апарган. Коргунчуг халап катаптавазын дээш чураан чурук бүрүзүнде ол дайынга удурланып, тайбыңны йөрээп чоруур. Ю. Г. Курскийниң «Байырлыг, школа!», «Амыдырал, солдатты сактыр-дыр сен бе?!», «Дөмей-ле ээп келир бис» дээн ышкаш ажылдары делгелгеде кирген.

И. В. Сажин — Сталинград, Севастополь дээш тулчуушкуннарның киржикчизи. Ол Румынияны, Болгарияны, Венгрияны, Чехословакияны, Австрияны, Югославияны немец-фашистиг эжелекчилерден хосташкан. Ынчангаш ооң чогаадыкчы ажыл-амыдыралында хостакчы совет солдат, Ада-чурттуң Улуг дайынының хүннери онзагай черни ээлеп турар. Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан бо делгелгеде ооң хөй-хөй ажылдары кирген.

И. П. Туренко—фронтуже эки тура-биле аъттанганнарның бирээзи. Ол 3-кү Белорус болгаш 1-ги Прибалтика фронтуларынга дайылдажып турган. «Концлагерьден хосталгаже», «Солдат тиилелгеже базып орган», «Кёнигбергче дүнеки хөме таварышкын» болгаш өске-даа ажылдарын чурукчу ук делгелгеде киирген. Оон аңгыда фронтучулар Г. С. Суздальцевтиң, Ю. Б. Гурылёвтуң дайынчы үе болгаш тайбың иш дугайында чураан чуруктарын делгелгеде киирген.

Тываның Чурукчулар эвилели Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан хөй ажылдарын делгээрин планнап турар. Ук делгелге—ол ажылдың чүгле эгези. Делгелге ажыттынган залга Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери чурукчулар болгаш өске-даа фронтучулар-биле ужуражылгаларны организастаары көрдүнген. Ол аныяк өскенни, школачыларны Ада-чуртунга ынак болурунга, кайы хире бергелерни эртип тургаш тиилелгени чедип алганын ханы медереп билиринге, адаларның херээнге шынчы болурунга кижизидер дээрзи чугаажок.

С. БАЛЧЫР.

ЧУРУКТА: көрүкчүлер делгелге залында.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

СОВЕТ АРМИЯ ХҮНҮНҮҢ АЛДАРЫ ДЭЭШ

«Бистиң эргес-шудургу ажыл-иживисти — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга, СЭКП-ниң XXVII съездизинге» деп кыйгырыг-биле Совет Армияның болгаш Шериг-Далай флодунуң 67 чыл оюнга тураскааткан камгалал-массалыг ажылдарның чаңчыл болган айын эрттирер дугайында» доктаалды Тыва профоблчөвүлел, ВЛКСМ болгаш ДОСААФ обкомнары хүлээп алган. Ону 1985 чылдың январь 23-тен февраль 23-ке чедир чорудар.

Коммунистиг партияның, совет кижилерниң база ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң маадырлыг чаңчылдарынга аныяктарны кижизидерин улам сайзырадыры, камгалал-массалыг ажылдарга чурттакчы чоннү калбаа-биле кириштирери — камгалал-массалыг ажылдар айының сорулгазы болуп турар.

Камгалал-массалыг ажылдар айының үезинде партияның политиктиг угланыышкынын, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң чугааларын, СЭКП ТК-ның «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң улуг Тиилелгезиниң 40 чылының дугайында» доктаалын, партияның болгаш Совет күрүнениң тайбыңчы бижыглаар, чепсегленишкинни дүжүреринче угланган даштыкы политиказын тайылбырлап чугаалаарынче кол кичээнгейни угландырар.

Делегейниң амгы үеде байдалдарында америк империализмниң улустарга удур чөңгээлериниң болгаш ооң даштыкы агрессчи политиказын бүтү талалыг сойгалаар.

Партияның тус чер организациялары-биле дугуржуп тургаш, районнар төптеринге камгалал-массалыг ажылдар айының ажыдыышкынын партия, совет ажылдакчыларын, шериг кезектериниң, шериг комиссариаттарының төлээлерин, хөй-нииити организацияларының активчилерин, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарын, дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиң тергиин дайынчыларны база шериг хүлээлгезинче кыйгыртып турарларны чалап алгаш, камгалал-массалыг ажылдар айының ажыдыышкынын байырлыг байдалдарга эрттирер.

Шериг кезээниң командылалы-биле дугуржуп тургаш, ол черге болган шериг-патриоттуг массалыг хемчеглерге аныяктарны кириштирер, шериг кезээнге экскурсияларны организастаар, дайынчы техника, чепсек-биле база дайынчыларның амыдыралы-биле аныяктарны таныштырары чугула.

Районнарның кино четкилериниң дузазы-биле шериг-патриоттуг кинофильмнерни болгаш кинофестивальдарны ол үеде чорудары көрдүнген.

Камгалал-массалыг ажылдар айының үезинде, профэвилел болгаш комсомол организациялары болза оон-даа өске хөй-нииити организациялары-биле лекция, беседаларны, темалыг кежээлерни, Чепсектиг Күштерниң хоочуннары-биле ужуражылгаларны, агитпоходтарны, шериг хүлээлгезинче белеткенип турар болгаш олче кыйгыртканнар аразынга слёттарны организастаары, шериг-житкен «Зарница», «Орленок» оюннарны болгаш өске-даа массалыг агитас-пропаганда ажылдарын чорудары көрдүнген.

Камгалал-массалыг ажылдар айының үезинде, камгалал ниитилелиниң патриотчу ажыл-чорудулгазын парлалганың болгаш радионуң база телевидениениң тус чер органнарының дузазы-биле пропагандалап, чырыдар. Аңаа Улуг Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан материалдарже кол кичээнгейни угландырар.

Спорттуң шериг-техниктиг хевирлеринге маргылдааларны, ГТО нормативтериниң дужаалдазын өөредилге черлеринге, школаларга чорудары көрдүнген.

ДОСААФ комитеттеринге болгаш ооң өөредилге черлеринге Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң хүнүнге тураскааткан байырлыг хуралдарны чер болганынга эрттирер.

Н. КОРОТАЕВ,
ДОСААФ Тыва обкомунуң даргазы.

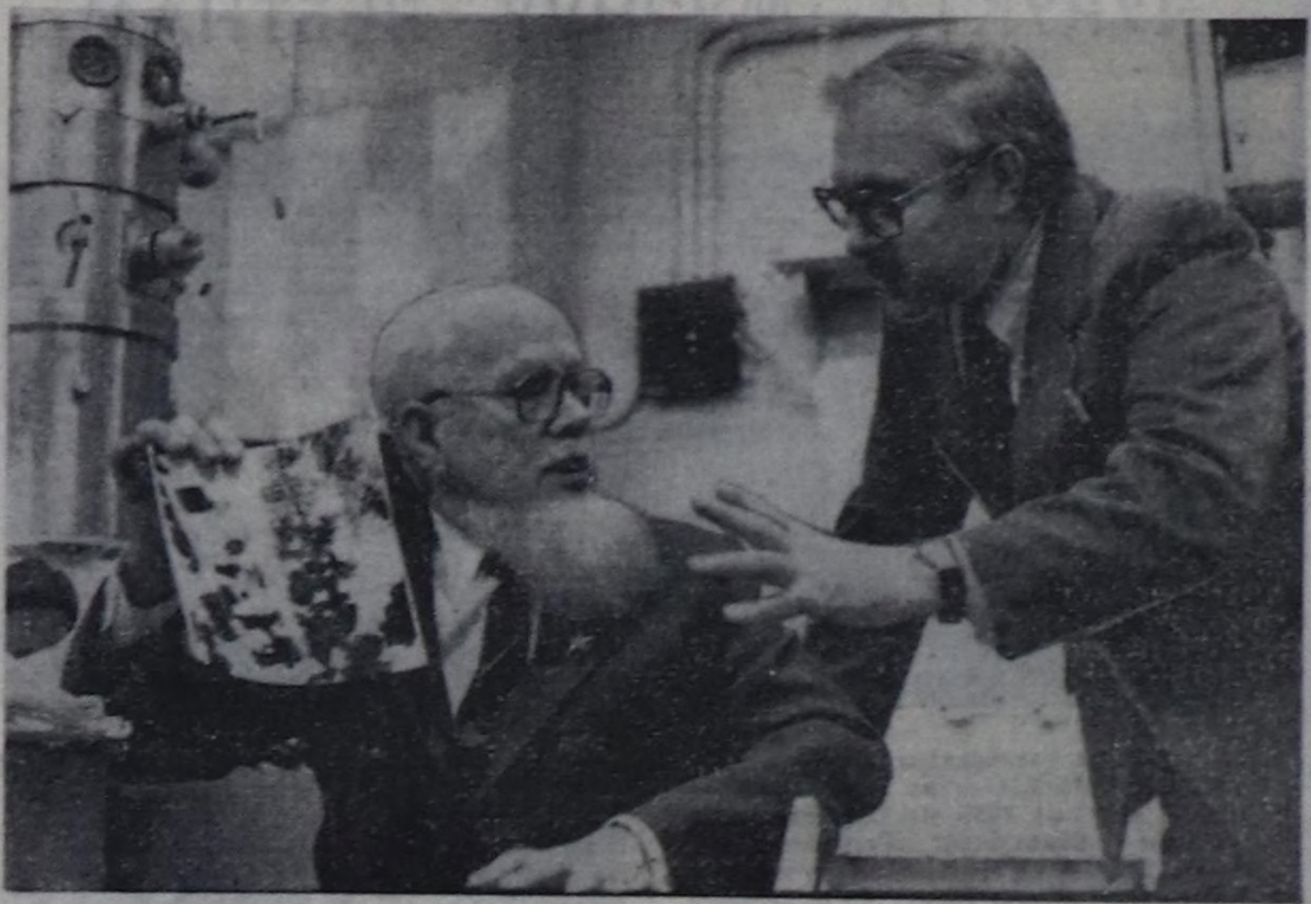

СОВЕТ ЭРТЕМДЕННЕРГЕ ШАҢНАЛ

ЮНЕСКО-нуң делегей шаңналын совет эртемденге Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры академик И. В. Петрянов-Соколовка тывыскан. Эртем-билиглерни нептередир талазы-биле шылгараңгай ажыл-чорудулгазы дээш эртемниң болгаш культураның ажылдакчыларынга тыпсып турар Калинга аттыг бо шаңналды Индияның инициативазы-биле ЮНЕСКО 1951 чылда доктаадып тургускан. Ооң адын Индияның девискээринге бурун шагда турган, эртем болгаш уран чүүл сайзырап, нептерээн күрүнениң адынга тураскааткан.

Сураглыг совет эртемден, физико-химик И. В. Петрянов-Соколов агаарга чайгаар болгаш кижиниң ажыл-чорудулгазындан тывылган салдаан чүүлдер талазы-биле ажылдары-биле сурагжаан. Шуут чаа хевирниң шүүрээр материалдарын (Петрянов шүүрлерин) ажылдап кылганы дээш аңаа Ленинчи шаңналды тывыскан.

Бүгү-эвилелдиң номга ынактарының эки тура ниитилелиниң Төп баштаар черин Игорь Васильевич Петрянов-Соколов чээрби ажыг чыл удуртуп турар. Ол уругларга эртем-тайылбырлыг номнар бөлүктерин парлаарының инициатору, боду уругларга болгаш улуг улуска эртем-тайылбырлыг он-он номнарны бижээн.

ЧУРУКТА: академик И. В. Петрянов-Соколов болгаш Ленинчи шаңналдың лауреады, химия эртемнериниң доктору Б. В. Садовский.

А. МОРКОВКИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ТӨӨГҮЛҮГ ЧЫЛДАРНЫ САГЫНМЫШААН

Автомобиль кылыр И. А. Лихачёв аттыг заводтуң аныяк ажылчыннары январь 22-де дайын үезиниң тулчуушкуннарының хоочун киржикчилери-биле ужуражыышкынга Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырларының төлептиг салгакчылары болурунуң дугайында бодал-биле келгеннер.

СЭКП ТК-ның «Агитатор» журналының инициативазын ёзугаар ужудукчулар болгаш танкистер, чадаг-шериглер болгаш артиллеристер, гитлерчи Германияны чылча шапкан, делегейни фашистиг кулданыышкынның айылындан камгалап алган кижилер Москваның алдаржаан ол бүдүрүлге чериниң Культура бажыңынга бүгү улустуң байырлалының — Улуг Тиилелгениң 40 чылының мурнуу чарыында чурттуң бүгү-ле булуңнарындан чыглып келгеннер.

Ужуражыышкынның киржикчилери В. П. Горовойнуң чугаазын дыка соонуургап дыңнааннар. Ооң дайынчы амыдыралының чүгле чаңгыс болуушкуну бо-дур: 20 харлыг сержант комсомолчу Василий Горовой гаубица артиллерия полугунуң үгер-боо командири, бодунуң эштери-биле калы Борисово хоорайның чанынга тулчуушкунга чеди гитлержи танкыны узуткаан.

Ынчан фронтунуң шугуму тылды база тавараан турган, ынчангаш аңаа тиилелгени база дарганнап турган. Амгы үеде Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры М. А. Садоваяның күш-ажылчы намдар-төөгүзү дайынның баштайгы хүннеринде эгелээн. Ынчаарда он алдыла харлыг турган ол кыска саарадтар кылырын бүзүреткен турган. Ол 1943 чылда Москваның ол автозаводунуң комсомолчу - аныяктарының фронтучу бригадазын удуртуп эгелээн.

Ооң он алды муң ажылчыннары ол үеде Төрээн чурттуң камгалакчыларының одуругларынга каттыжып кирген. Оларның ийиги кижи бүрүзү дайындан ээп келбээн. Маадырлыы-биле өлгеннерге тураскаал кылдыр аныяк оолдар болгаш кыстар тайбыңны камгалаарын, ону тургузукчу, кызымаккай күш-ажылы-биле быжыглаарын, кырган-ачаларның болгаш адаларның быжыг чаңчылдарын байыдарын даңгыраглап турганнар.

Т. ТИМОХИНА,
СЭТА-ның корр.

Москва.

СПОРТ · СПОРТЧУ МЕДЭЭЛЕР

БИАТЛОН

БЕРЛИН. ГДР-ниң Оберхофта делегейниң эң шыырак биатлонистериниң түңнел маргылдаазы 4×7,5 километрге эстафета чарыжы-биле доозулган. Аңаа ол чурттуң спортчулары Юрген Вирт, Андре Земиш, Маттиас Якоб, Франк Петер олар тиилээннер. (1 шак 33 минута 23,3 секунда).

Совет биатлонистер Юрий Кашкаров, Сергей Булыгин, Андрей Зенков болгаш Альгимантас Шална олар 1 шак, 35 минута 25,4 секунда түңнелдиг болуп, мөңгүн медальдарга төлептиг болганнар.

БОБСЛЕЙ

РИМ. ГДР-ден олимпий чемпионнары Вольфганг Хоппе биле Дитмар Шауэрмахер олар Италияның Червиния хоорайында эртип турар бобслейге делегей чемпионадының алдын медальдарын чаалап алганнар. Оларның үези 4 минута 18,72 секунда. Ийиги черни база-ла ГДР-ниң ийиги командазы ээлээн.

Совет спортчулар ригажы Зинтис Экманис болгаш ленинградчы Николай Жиров олар хүлер медальдарны эккелгеннер. Оларның чаңгыс командада эштери Янис Кипурс биле Марис Пойканс олар алдыгы черни ээлээр аргалыг болган.

Январьның 26—27 хүннеринде ол-ла черге дөрт кижи составтыг бобслеистер командалары делегейниң бирги чери дээш маргылдааларга киржир.

ХОККЕЙ

Мячилиг хоккейге ССРЭ чемпионадының мурнуунда чоруп турар Красноярскиниң «Енисей» командазы Свердловскиниң СКА-зын бодунуң шөлүнге 6:5 санга эрай боорда уткан. Краснояржылар ам 14 ужуражылганың соонда, 23 артык санныг апарган мурнавышаан хевээр. Москваның динаможулары, Красногорскиниң «Зоркий» болгаш Хабаровскиниң СКА-зы 21-21 саннарлыг.

ШЫДЫРАА

ЧЕРНИГОВ. Делегейниң бирги чери дээш зоналар аразында маргылдаага киржир шыдыраа маргылдаазының 4 путевказы дээш он дөрт спортчулар ойнап кирипкеннер. Оларның аразында гроссмейстерлер Елена Ахмыловская (Пицунда), Нино Гуриели (Тбилиси), Марта Литинская (Львов), Елена Фаталибекова (Москва) болгаш делегей чергелиг алды мастерлер бар.

Баштайгы салыгда ССРЭ-ниң чемпиону Светлана Матвеева (Фрунзе) Гульнара Сахатованы (Алма-Ата) удуп алган. Арткан салыглар соңгаарлаттынган.

Маргылдаалар февраль 5-ке четир уламчылаар.

(СЭТА).

ТВ

ЯНВАРЬ 25-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00— «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Фруза». Уран-чечен телефильм. 10.20— Мультфильмнер. 10.50 — Док. фильмнер. 11.30 — РСФСР-ниң улустуң артизи Ю. Казаков (баян) ойнаар. 11.50—11.55 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Бешки диите». Австралия дугайында киноочерк. 14.55 — Орус чугаа. 15.25 — Г. Свиридов. «Дүвүлүг шуурган». («Метель»). 16.00 — «Чер болгаш кижилер». 16.35 — «Тоолдуң аалчылары». 18.00 — Тележурнал. — «Дем каттыштырылгазы». 18.30 — «Онза кызыгаар». Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «С. Михалковтуң баснялары». Мультфильм. 21.00 — «Үе». 23.00—00.00 — Хаак спортунга делегей чемпионады.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — География. 8-ки класс. Төп район. 9.05; 12.55 — Англи дыл. 10.05 — Физика. 10.35; 11.40 —География. 5-ки класс. Океаннарның болгаш далайларның бойдус байлактары. 11.05 — М. Лукониниң шүлүктери. 12.10 — Төөгү. 5-ки класс. 13.25 — М. Ю. Лермонтов — чурукчу. 14.25 — Россияга 1905—1907 чылдарның революциязының 80 чылынга. 15.10—15.15 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.35 — Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарының ырылары. 19.00 —Киножурнал. 19.10 —Телемедээлер. 19.20 —«Азия төвү». 19.50 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Ритмиктиг гимнастика. 20.50 — Концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Өг-бүле альбому» («Семейный альбом»). Уран-чечен телефильм. 22.45—23.00— Док. телефильм.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге биче хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың күжү секундада 2—7 метр. Дүне агаарның температуразы 30—35, чамдык черлерге 25 градус чедир соор. Хүндүс 23—28, чамдык черлерге 17—22 градус соор.

Автооруктарга быскан хар чаар, тайгак, көстүрү 2—4 км.

Кызылга чуга булуттаар, дүне биче хар чаар. Дүне агаарның температуразы 31—33, хүндүс 24—26 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ЯНВАРЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Осенний подарок фей» 9.30, «Невероятные приключения итальянцев в России» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «За околицей дракон» 9.30, 13.00, «Батька» 11.10, 14.50, «Выигрыш одинокого комерсанта» 16.40, 18.30, 20.20 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сказка о паре Салтане» 11.20, 14.30, «Маршал Жуков» 12.00, «Восемь дней надежды» 15.50, 17.30, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Любовный недуг» 2 сериялыг) 15.00, 17.40 20.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Абдулла» (2 сериялыг) 17.00, 19.30 шактарда.

Ч А Р Л А Л

1985 чылдың январь 27-де, 14 шакта СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга лекция болур. «Өг-бүле болгаш ниитилел» деп бөлүк лекцияларның бирээзи — «Сайзыраңгай социалистиг ниитилелге өг-бүлениң туружу болгаш ролю» деп темага лекцияны РСФСР-ниң «Билиг» ниитилелиниң лектору, педагогика эртемнериниң кандидады Нина Гавриловна Сальмина (Москва) номчуур.

Баш бурунгаар тараткан абонемент билеттери-биле залче кирер болгаш зал эжиинге билеттерни база садар.

ОРГАНИЗАЦИЯЛАР УДУРТУКЧУЛАРЫНГА

Хөмүр-даш разрезтериниң 1985 чылдың февраль 1-ден эгелээш, хөмүр-дашты № 1-Т майык ёзугаар бадылаттынган бараан-транспорт бижик барда, ам чүдүрүп бээрин одаар чүүлдүң бүгү херглекчилеринге одаар чүүлдер сайгарар республика конторазы дыңнадып тур.

Хөмүр-даш алыр талоннарлыг бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга талоннарны ёзугаар хөмүр-дашты бээр.

Бузулбас найыралдың эгези

I. ТӨӨГҮ БИЖИМЕЛДЕРИНДЕН

Эрткен төөгүнү истээр болза орус, тыва чоннуң найыралдың харылзаалары дыка ырак үеден эгелээн. XVII чүс чылдың эгезинде Алдын-Хаан күрүнезиниң составынга турган Хемчик девискээринче орустуң Ак-Хааны бодунуң элчинин чорудуп, ол чурт-биле керээ чарып, кедизинде Россияның чагыргазынга хүлээп алганы ол үениң архив документилеринде бижиттинген.

Алдын-Хаан күрүнезиниң хааны Хуи-Дажы дээрзи 1716 чылда орус империяның тускай элчини Василий Тюменцевти дамчыштыр Ак-Хаанга даңгыраан берген.

1882 чылда парлаттынган «Сибирьның төөгүзү» деп номнуң 1-ги томунда Хуи-Дажының даңгыраглары парлаттынган. Ында чугаалап турары болза: «Алдын-Хаан, мээн бодумнуң дээди хааным, бүгү Россияны чагырган кызыгаар чок улуг эргелиг дээрги кинязь, Михаил Федорович! Бодумнуң чонумнуң, ажы-төлүмнүң болгаш оларның уругларының мурнундан Россия империязының хамаатызы алдарлыг бедик атты сагып, дээрги хаан Силерге, силерниң келир салгалыңарда оолдарыңарга, оларның оолдарынга бүгү төөгүде бердинген, кажан кезээде орус империяның чарылбас кезээ болурувусту даңгыраглап тур мен.

Алдын-Хаан бодум, дуңмаларым Ирики Ноян, Одап Ноян бистер ажы-төлүвүстүң мурнундан дээди хаан Михаил Федорович силерни хан төрел акывыс кылдыр санап, келир үеде, бүгү төөгүде силерниң холуңар адаандан үнмес бис деп даңгырагладывыс...»

Оон бээр үр үе эрткен. Хуи-Дажы хааның оглунуң оглу Лузай Алдын-Хаан күрүнезин хааннай берген үеде, ол күрүнениң составынга бактаап турган Өөлеттерниң хааны Калдан биле Лузайның аразында эрге-дужаал былаашкан чөрүлдээзиниң түңнелинде, Лузай аштырыышкынга таварышкан, ол дүжүлгезинден дүшкен болгаш мурнукудан бээр харылзаалыг, Россияга удур сүлчээлиг турганы-биле Кыдатче дезе берген. Алдын-Хаан күрүнезин Россияның хамаарылгазындан чаргаш, Кыдаттың чагыргазынга киирер оралдажыышкын кылып турган Лузайның үзел-бодалын ооң Хаан чазакка чоруткан бижии херечилеп турар. Ында чугаалап турары мындыг: «Ак-Хаан силер-биле алышкылар эвес, алышкылар оолдары болурун күзеп тур бис. Силерниң албатыңар болур хөңнүвүс чок апарды».

Моон ап көөрге Калдан биле Лузайның аразында чөрүлдээниң үндезини ында турган.

Кыдаттың күрүнези шериг талазы-биле күштелип, Улуг-Ханадан дашкаар бодунуң соңгу чүгүнде турар кошкун аймактарже халдаашкын кылып эгелей берген. Моолду эжелеп алгаш, Россияның хамаарылгазында девискээрлерже улаадараа халдаашкын кылганының түңнелинде, хааныг Россияның ол үеде кызыгаар камгалаан хөй эвес санныг шериглери аштырыышкынга таварышкан. Ооң түңнелинде чөөн чүктүң улустарынга Россияның хамаарылгазы кошкай берген. Каш чылдар улаштыр үргүлчүлеп келген кадыг-дошкун демиселдиң түңнелинде, күштер деӊ эвес болганындан Алдын-Хаан күрүнези аштырыышкынга таварышкан. Россияның шериг кужу чурттуң барыын чүгүн шведтерниң халдаашкынындан камгалаар херекке чардыгып турганы-биле чогуур үезинде оларга дуза көргүзер аргазы чок турган.

Түңнелинде Тываның амгы девискээри Кыдаттың эжелелинге кире берген. 1784 чылдың август 27-де Кыдат биле Россияның аразында Россияга ажыктыг эвес керээ чардынган.

Таңды-Уула сыннарының кырын таварып эрткен орус күрүнениң эргиде турган кызыгаарын катап тургузар талазы-биле оралдажыышкын Россияга ажыктыг түңнел бербээн.

Ол кезээ ёзугаар Амур хемниң мурнуу талазы —Селенги, Оргун Алдын-Хаан күрүнезинге хамаарыжыр девискээрлер, Саян тайгаларының мурнуу талазы амгы Каа-Хем, Улуг-Хем девискээрлери, Хемчиктиң Чадаана аксы боомга чедир Кыдаттың эжелелинче кире берген.

Чадаана хемнеен ынай Тываның барыын талазы Россияның девискээри боор хевээр артса-даа, Россияның талазындан ону кичээнгейге албазындан маргылдаалыг зона боор үр чылдарда уламчылап келген.

Нейтралдыг азы маргылдаалыг деп санап турар девискээрде көшкүн урянхай өреге бүрүзү Россияга болгаш Кыдатка чыл бүрүде 1-1 киш үндүрүг төледирин аңаа шиитпирлээн.

Ооң дараазындагы чылдарның архив документилеринден алырга, Тываның барыын талакы кызыгаары 1860 чылдарга чедир маргылдаалыг артпышаан турган. Эрткен чүс чылдың алдан чылдарындан соңгаар Хемчиктиң девискээри Кыдаттың эжелелинге кире берген.

Ф. Коннуң бижээни-биле алырга, Россияның хааны-даа, Кыдаттың императору-даа тываларның чуртун хамаан чок аажылап, тыва-урянхай чоннуң салым-чаяанын, эрге-ажыын херекке албайн, ийи улуг күрүнелер бот-боттарының аразында дипломаттыг харылзааларга чиик өртектиг бараан чыгы аажылап турганнар.

Алдын-Хаан күрүнези турар шагда, Россияның чагыргазынга киргеш, үр чылдарда ооң чарылбас кезээ болу берген кайгамчык байлак оранны ол үезинде Кыдатка берипкенин чүгле ооң-биле тайылбырлап болур.

«Россияның капиталистери ол эгээртинмес байлактыг оранны ам чаа билип каан чүве дег дүвүреп, урянхайның черинче тывыржып турарлар» — деп, Ф. Кон бижээн. Оон ынай ында чугаалап турары мындыг. Олар ында чүнү көрүп каапты: эки дүжүттүг тараа үнүп болур шөлдерни, мал өстүрериниге байлак одар-белчиирни, (аңаа малды кыш-чай чок одарладып болур). Аң-өлүк тывыштыг, садыгжыларга — ажыктыг садып алыкчыларлыг. Ооң-биле чергелештир черлен казып тывар алдын, мөңгүн, чес-хола, мрамор, даг-дүгү байлактарлыг бо магалыг чурттуң талазы-биле сонуургал улгаткан. Ынчангаш хааныг Россия бодунуң күчүзү-биле Урянхай черже ханылап кире берген. Орус бараан кыдат садыгжыларны барык-ла чурттан кызып үндүрүпкен. Казар байлакты ажыглаарын Россияның үлетпүр капиталы бүрүнү-биле холда апкан. Урянхай черде көжүп келген орус тараачыннар сууржуп, хостуг чурттап эгелей берген.

Бо бүгүнү дүрүм ёзугаар чөпшээрээн керээ-хемчээ Россия биле Кыдаттың аразында чардынмаан. Урянхай черде келген орус хамаатыларының эрге-ажыын камгалаары кандыг-даа хоойлу-дүрүмде көрдүнмээн. Чурттуң үндезин чонунуң, ноян, дүжүметтериниң талазындан орус хамаатыларга багай чаңнавайн, оларны найыралчы ёзу-биле көрүп турган. Моон соңгаар чүү болуру билдинмес. Урянхай крайның кол ээзи кыдат эрге-чагырга негелде тургускан таварылгада канчаарыл. Доп-дораан көжүп чорунар дээр болза чоруур апаар. Орус садыгжыларның бараанын хавырып-даа болур. Баштайгы чылдарда боор турганы ышкаш кыдат эрге-чагырганың талазындан орус чурттакчыларның оран-бажыңын өрттедип-даа болур. Дүвүрээзиниң болгаш дүшкүүрлүг байдал ам дээрезинде чок. Ынчанмыже ооң тургустунуп келири чадавас дээрзи кижи бүрүзүнүң сагыжын өйүп турар байдал бээр апарган. Садыгжылар, алдын тывыкчылары, чер, мал ажылдыг тараачыннар бо бүгүнү дүрүм ёзугаар хуумчудуп, оларның холунга идегелдиг документ бээрин бодунуң хамаарышкан эрге-чагырга черинден негеп эгелей бергеннер.

Хааныг Россияның талазындан бо айтырыгны шиитпирлээр ужурлуг апарган. Ынчангаш тыва черниң агаар-бойдузун, черниң хөрзүнүн болгаш казар байлактарын, үнүш, оът-сиген, арга-ыяжын, аң-мең дириг амытаннарын, ол ышкаш үндезин чоннуң амыдырал-чурттаалгазын ханызы-биле өөренип шинчилээр эртем экспедициязын Тываже чорударын шиитпирлээн.

Ол эртем-шинчилел ажылын кылырын «Император орус география ниитилелинге» дааскан. Эртем экспедициязы сураглыг эртемден Ф. Коннуң удуртулгазы-биле Тывага чедип келген. Экспедицияның составынга орус география ниитилелиниң кежигүнү, Минусинск чурттуг садыгжы И. Г. Гусев, орус садыг капиталының Тывада база бир ээзи Г. П. Сафьянов олар кирип турган. Ол эртем-шинчилел экспедициязы хааныг чазактың дааскаңы эң-не чугула айтырыг Россия биле Кыдаттың аразында Алдын-Хаан күрүнези турар шагда кызыгаарны тодаргайлаар, ол девискээрни Россияже дедир эгидериниң хемчеглерин алыр. Болдунмас таварылгада нейтралдыг азы маргылдаалыг деп санап турган девискээрни, Чадаана, Хем-Хемчик боомдан ыңай Тываның барыын талазын ооң дүрүм ёзугаар ээзи Россияга кадар. Тываже тергешанак оруун аштаар аргазын тывар. Ооң байдалын моон соңгаар ажытлаары болгаш өске-даа айтырыглар талазы-биле тодаргай саналды императорга киирип кээр хүлээлгелиг келгеннер. Экспедицияның 80 ажыг чылдар мурнунда кылган эртем-шинчилел ажылдарынга хамаарыштыр Ф. Я. Коннуң бижээни «Усинский край» деп номундан Тыва черде ол үедеги байдалды, ылаңгыя орус-тыва чоннуң найыралдыг харылзааларының үндезилеттинип келгенин номчуур бис.

(Уламчылыг).

К. ШОЙГУ.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. Телефоннары: редакторнун 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун «келбей» барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3034.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1; ТС—00431